I. З австралійських пригод,

АВСТРАЛІЙСЬКИЙ ВЕДМЕДИК

Була темна й похмура ніч, коли потяг ніс нас, європейських біженців, від Мельборну до переходозого табору Бонеґілля. Десь далеко попереду блискала блискавка, а у вікна невеликих м'яких вагонів бризкав рідкий дощ. Дехто дрімав, а дехто припав до шибок вікон, щоб глянути на тутешні краєвиди.

Від сяйва з вікон темрява трохи відступала, і здовж залізниці видно було смужку австралійського лісостепу. Хоча був травень — останній місяць тутешньої осе-ни, земля була покрита травою, а дерева мали листя. Іноді повз вікна пробігали високі, сухі дерева, що, здавалося, хочуть ще більше підкреслити зийнятковість нашого становища.

Нарешті, якась освітлена галявина, десяток блакитних автобусів. Дістався в приміщенні театру призначення на мешкання, ми вже заходили до бляшаних бараків колишьного табору. В бараках горіло ясне світло, а на розставлеіних рядами ліжках були матраци, по чотири коци, простирадла, подушки та рушники. Вгорі, біля електричної лямпки, моз неживі, сиділи два здоровенні метелики, що нагадували невеликих пташок.

Чоловіків призначено до одних бараків, жінок з дітьми до інших, а дорослих членів родин та неодружених знов окремо. Одразу почалось розшукування. Чоловіки шукають свої родини. Жіночі бараки були так само, як і чоловічі, без печей, передільних стін не було, а в зовнішніх стінах у півметра завгаирки тяглася дротяна сітка. У деяких шановних пань, що не звикли до таких "розкошів", навіть виступали на очах сльози. Було холодно й незатишно.

Та соняшний ранок трохи підбадьорив ситуацію... Розігнав холод, піддав рожевішого настрою... Тільки там, де діти, чути було плач. Найменші, видно, не звикли одягатися при такій температурі.

-— Оце тобі гаряча Австралія! — чути зауваження^і чоловіки, що допомагали нашвидку одягати своїх дітей, нападали на своїх жінок, (бо хто ж винен?), що позалишали в Німеччині теплий одяг.

Смачний сніданок трохи заспокоїв знервованість: смажена барашина плавала п товщі, солодка каша, марме-ляда, кава, білий хліб... А тут гучномовцем уже гукають іти одержувати ручний баґаж. який ми віддали ще в Мельборні.

— Так оце та Австралія ? — питала чотирирічна дівчинка своїх батьків.

А батько, з болем у серці, не знав іще й сам, яке життя спіткає його дитину в цій далекій і динній країні, до інакші дерева і птахи, де на дорозі треба триматися лівої сторони, де сонце ходить зліва, де навіть жаби інакше квакають, ніж в Україні.

Але турботи дня потроху відганяли невеселі думки. Треба було знову йти (котрий уже раз?) до лікаря, до відділу праці... Але краще йти до лікаря, ніж бути без нього, і тому то кожен кудись поспішає, хтось когось 'несподівано зустрічає, вигуки, радісні розмови, спогади.

Під час обіду, коли діти за столом хапалися за великі соняшні помаранчі, в залі їдальні раптом зчинився надзвичайний галас, ніби там ішов якийсь бій. Всі обернулись у той бік і побачили, що двоє молодих людей зчепилися в якомусь дивному герці, ніби вони намагались один одного задушити. Та виявилось, що це не бокс і не бійка, а лише зустріч двох братів, що розгубилися ще під час війни в Польщі.

— Степане! Чорт!... — кричав, захлинаючись, і обіймав, і пригортав, і цілував один одного. А на очах у них сльози. Брати були такі захоплені, що білявий Степан і не помітив, як надмірною щирістю обдер своєму смуглявому братові носа. Ми ж дивилися на цю сцену й раділи разом з братами.

Наступного ранку, коли сідали до сніданку смуглявий скаржився:

— От, бісів тигр... Трохи носа не відірвав...

Теплий соняшний день швидко робив свое. Він біг у безвість, а з ним поспішали й ми. Коли ми пішли одержувати пашпорти, три хлопці з сусіднього блоку, з лопатою й палицями в руках перетяли нам дорогу й пішли кудись у бік найближчої гори. Позаду них біг песик. А за дві години, коли ми вже верталися назад, знову зустріли тих самих хлопців і на тому ж самому місці. Вони вже несли двох кроликів і понад метр довгу неживу гадюку, що тяглася за ними на мотузку.

— Шукали в норі кроля, а знайшли гадюку, — відповіли вони на наше питання.

Увечорі, коли денні клопоти закінчувалися і люди сходилися до бараків, приходили знайомі і починалася балачка. Говорили про тутешні заробітки, куди й кого посилають на працю, де вигідніше, хто записався на тростину, а хто призначений на працю до війська, до Сіднею. В цей час до бараку з криком увірвались діти.

— Ідіть подивіться! Якийсь звір сидить на дереві! — Всі вибігли дивитися на того звіра. Справді, коло вмивальні, невисоко на дереві сидів якийсь сірий звірок, з доброго кота завбільшки, з чорним пухнастим хвостом, з мордою, як у лисиці, з короткими ногами, як у щура. Хтось з давніших мешканців сказав, що це посум. Він нищить гадюк, а ночує в дуплах дерев, і хто його заб'є —■ дістане ЗО фунтів

кари. Хтось виніс білого хліба і подав посумові. Той узяв, поліз вище на дерево, а цікаві й далі стояли й дивувалися.

— А де ж ті уславлені кенгуру? — запитав котрийсь. — Ми про них стільки начитались у географіях.

— Нічого. Побачимо ще й кенґуру, — чути відповідь. Надворі тим часом холоднішало. Далі за дротяною

огорожею, де починались приватні володіння, мекали иівці, що пасуться цілу добу, не знаючи стайні.

За кілька хвилин балачка в бараці відновилася. Один з присутніх, що приїхав до Австралії пароплавом "Анна Салем", розповідав, що перед їхнім виїздом з Італії, у них в таборі зчинилася велика буча. Пішла чутка, що той пароплав совєтський і що зветься він не "Анна Салем", а "Анна Сталін". Це мала бути ніби дочка Сталіна. Знайшлися недовірливі і, уникаючи "Анни Салем", щоб бува не попасти до "Анни Сталін", пішли до консула за виясненнями. Тут, розуміється, їх заспокоїли і, мабуть, досить надивувалися...

У цей час заходить одна знайома жінка з сусідього блоку, що відзначається балакучістю та гумором.

— Яв вас хоч трохи відпочину, — сказала вона, присівши. — А то я попала до такого бараку, що тільки й чуєш: "Ах.какоє солнишко! Убіцца надо..." "За тисячі кілометрів тікали від того "солнишка", а все таки яе втекли.

— То ще не біда. Ось ми з двома воюємо, щоб не лаялись брудно, а вони нам доводять, що "без етава нельзя иравільно мислі виразіть".

Всі регочуться. Далі розмова про практичні речі... Скільки то треба робити, щоб купити трохи землі та звести бодай дикто-бляшану хату.

Самітним... та бездітним... тим, що мають більші робочі родини, — ще нічого, а от, з малими дітьми гірше...

Пізно ввечорі полягали... А вранці, коли повставали, сусід — інженер, уже з сивиною й золотим зубом, сидячи на ліжку, якось підкреслено запитав:

— Ви чули, що вночі було? Всі здивовані.

На мене згори щось скочило! Я, було, підскочив, а воно на сусіда, сусід також прокинувся, а воно пострибало геть. Сусід хотів був встати та засвітити, але було холодно... Це було щось велике й важке, — додав інженер — може великий посум, а, може, навіть австралійський ведмедик.

Інженер говорив так поважно й переконливо, що ніхто навіть не думав перечити. Всі почали поглядати на вікна, на покрівлю, шукаючи чогось.

— Куди б той звір міг влізти? Я підійшов до скринь, що стояли під стінами коло дверей, і туди заглянув, але й там нічого не було. Хотів уже заглянути під ліжко, як з-під одного з них, ніби зачувши нашу розмову, най ближче до інженера, вибігло маленьке чорне кошеня і, блимаючи очима, винувато нявкнуло. На це привітання зірвався нагло голосний регіт.

— Так оце він — той австралійський ведмедик, пане інлсенере? — запитав один з сусідів.

Інженер збентежений, і мова його не клеїться. Всі сміються.

У цей час знадвору долинув звук дзвінка, що кликав на сніданок.

ЗА НАМИ ГНАЛАСЯ СМЕРТЬ

Купивши все, що нам було потрібне в невеличкому австралійському містечку, ми з Миколою повертались додому. Та на цей раз не автобусом, а вирішили піти пішки.

— Подивимося на тутешню екзотику, — казав я.

Це було в один з суботніх неробочих днів. Дарма, що була ще зима, та день випав соняшний і теплий. Спершу ми йшли по шосе. Я ніс у руках течку, а Микола пакуночок з гостинцями малому. Навколо тяглися широкі простори, вкриті травою, де-не-де стояли дерева, на яких раз-у-раз верещали папуги або галасливі брунатно-рябі кукабари.

Дивлячись у далечінь на високі бугри, я відчував смуток і самотність, а на Миколиному лиці малювалася повна безтурботність. Я йому це завважив.

— А ви знаєте, — обізвався він після тривалої павзи, я завжди люблю самотність. У мене колись був приятель. Бувало, підемо, чи до Дніпра, чи на Хортицю і за день промовимо хіба по п'ять слів. І це мені подобалось.

"Нащо тобі й приятелі здалися?" — подумав я.

Тим часом шосе заглибилось у плавні, перетинаючи їх упоперек. Ставши на містку, біля річки, ми любувались краєвидом; ми бачили, як т?м, за пасмом куги паслись дві чорні, дикі курочки і як серед плавнів на невеличкому озерці плавали три чорні лебеді, занурюючи свої довжелезні шиї у воду. Сіра, елегантна чапля, що ходила біля берега, видно, боячися нас, знялася й сіла далі на гілку давно засохлого обгорілого дерева.

Пройшовши ще з кілометр серед мало займаної природи, ми повернули праворуч та пішли навпростець. Іноді нам доводилось

перелазити через невисокі огорожі, якими обведені приватні ділянки цього лісостепу, де паслися вівці та скотина.

Розмовляючи потроху та згадуючи свої рідні краї, ми не помітили, як опинились серед великої отари рогатої худоби, що розійшлася по зеленому просторі і скубла траву. Коли ми проходили, то ближчі корови піднімали голови й дивилися на нас, мов на видовище.

"Може, їх течка дивує", — подумав я.

— А ви знаєте, Миколо, — пригадавши, сказав я, — що в Австралії трапляються нещасливі випадки від нападу корів. Десь я про це читав. А майстер на роботі розповідав мені, що тутешня худоба найдужче боїться псів та людей на конях.

— Вас, мабуть, малим теля налякало, — сказав, не посміхнувшись, мій супутник.

— А я колись ішов і сина посадив собі на плечі, то від мене ціла череда втікала, — додав він.

Ми вже виходили з табуна, як побачили, що поблизу, мов пастух, гордовито стояв здоровий бугай і теж пильно дивився на нас.

— Ач, який герой! — відізвався Микола, дивлячись на бугая і, знявши капелюх, махнув ним у його бік.

Рогатий велетень одну мить стояв нерухомо, а потім, мов відчувши в тому образу чи виклик, зухвало махнув головою і рвучко рушив до нас. Не бажаючи мати з ним ближчого знайомства, ми підтюпцем кинулися геть Але в той же самий момент і бугай, мукнувши басом, рвонувся навздогін за нами, а десятки ближчих корів, позадиравши хвости і з підскоком, мов хлопчаки на боязкого пса, кинулися слідом за своїм "отаманом".

Жахлива перспектива повиснути на коров'ячих рогах, бути розтоптаним цією дикою ордою, пронизала нашу свідомість. Напружуючи всі свої м'язи, ми, як чорти, летіли до огорожі, за якою був порятунок. А рогата стихія наближалась з кожним кроком. Бугай був занадто гладкий і, коли б не це, він уже б наздогнав нас. В одному місці Микола раптом спіткнувся і впав, але в ту ж мить схопився й летів за п'ять кроків позад мене. Не маючи вже надії на огорожу, я підбіг до дерева, що стояло на моєму шляху, та, кинувши течку, схопився за гілки, деручись догори.

— Миколо, лізь сюди! — крикнув я, не оглядаючись, і в цю ж мить почув позаду рвучкий собачий гавкіт: гав-гав-гав!... Я озирнувся й жахнувся: мій Микола, з розпатланим волоссям, стояв на четвереньках, повернувшись головою до отари, і завзято гавкав. Бугай і перша лава корів, що вже його настигли, рвучко зупинилися на три метри від нього, мов приголомшені цією несподіванкою. За ними зупинилися й інші. А коли Микола ще завзятіше загавкав і зробив крок уперед, бугай разом з коровами поточились назад, а ще за мить, обернувшись і так само позадиравши хвости, кинулися навтіки.

Я ще сидів на дереві, як Микола підвівся на ноги, приклав руку до серця і, заплющивши очі, блідий, мов крейда, прихилився до дерева, важко дихаючи. Вся череда тим часом зупинилася теж і, обернувшись, дивилася в наш бік.

— За нами гналася смерть... — вимовив тихо Микола, коли трохи опритомнів.

— І ти її героїчно прогнав, — закінчив я його думку. Взявши течку, ми з Миколою рушили до огорожі, але

тут же я помітив, що у нього в руках не було пакуночка. Ми скоро вернулися і знайшли його на траві.

— Ну, як ти, Миколо, додумався так зробити? —— запитав я, коли огорожа лишилась уже далеко за нами. — Адже ж іще одна мить, і вони рознесли б тебе на клаптики. Ти просто винахідник!

Микола й тепер промовчав і лише згодом відізвався:

— Питаєш? Та ти ж сам казав, що скотина ця най-

дужче боїться псів та людей на конях. — А за хвильку додав: — Ой, дорого міг коштувати мені й той мій винахід, і твоя екзотика...

НА ГАДЮЧОМУ ОСТРОВІ І. Випадкова зустріч

На місце нової праці я приїхав у п'ятницю ввечорі, а вранці, виспавшися у бляшаному бараці, я вже оглядав нову околицю. Вона мені, правду кажучи, більше сподобалася, ніж попередня. Мені давно хотілося помандрувати з рушницею по плавнях та по лісових хащах і горах, перемагаючи перешкоди й небезпеки. Але де ви тут, поблизу, знайдете ті небезпеки? Адже, тут немає навіть путящого звіра. В Австралії, правда, є давуни та крокодили, які часто бувають (небезпечними для людини, але вони десь далеко, аж у Квінсленді, на півночі, де не бракує лісових хащів. Проте, я таки був трохи вдоволений, що поблизу були хоч невисокі гори, вкриті рідкуватим лісом, а в долині, попід горою, ховаючись за очеретом та деревами, протікала річка, де, як я довідався, було чимало різної дичини й гаддя. Більше того, тут лсе поблизу частими гістьми були й кенґуру, в чому я скоро пересвідчився.

Вийшовши цього ранку за ворота, я побачив, що по другий бік дороги, під гіллястим евкаліптом, на дротяній огорожі, висіли чотири забитих гадюки. Я підійшов ближче й почав роздивлятися. Одна з гадюк чорна, метрів на два завдовжки, а решта всі менші, піскуватого кольору — що звуться тут "тайґерснайкс", тобто тигрові гадюки, що є майже найнебезпечнішими для людини.

Доки я роздивлявся, прилетіли на дерево дві кукаба-ри й підняли такий галас, ніби там знеслось і кудкудах-кало з десяток курок заразом. Кукабари ніби гнівалися, що я підійшов до їхньої здобичі. За їхнім криком я не зчувся, як до мене ззаду наблизився якийсь хлопчина й запитав:

— Що, дивитеся на моїх гадюк?

Я оглянувся й побачив смуглявого хлопця років тринадцяти. Мені здалося, що я його десь бачив, але не встиг пригадати, як він вигукнув:

— Та це ви в Баньйолі були, все з дівчинкою ходили?!

І я в цю ж мить пригадав Італію, табір ІРО і хлопчика Василька.

Боже мій! Та це ж той самий симпатичний Василько, що переживав велику трагедію через свого біленького песика, властиво щеня, яке він привіз із собою з Німеччини. Пригадую — ніби це трапилося вчора — як він з братом, вийшовши в таборі Баньйолі від австралійського консула, стояв коло бльоку "Р" із слізьми на очах і тримав на руках свого песика Найду, якого консул не дозволив брати до Австралії.

— Забороняє австралійський закон, — казав він Василькові.

Я пробував тоді потішити засмученого хлопця, але ситуація погіршувалась тим, що в хаті його штурмував другий "консул" в особі матері, яка домагалася, щоб він лишив, нарешті, своє щеня.

Я тоді виїхав за кілька день з табору й не знав кінця цієї історії. Тим то я мимоволі одразу запитав:

— А як же, Васильку, з Найдою? Покинув в Італії?

Василько якось гордовито глянув на мене, ніби дивуючись, що я й досі не знаю таких загальновідомих речей, і сказав, посміхаючись:

— Еге ж! Глядіть, бува, так би я й покинув свого Найду. — І відразу додав:

— Він тут, зі мною!

— Як, з тобою? — майже вигукнув я з несподіванки. — А консул же заборонив?

І Василько розповів мені цікаву історію про те, як він проніс песика на пароплав у скринці, так що ніхто й не помітив.

— Але тут прийшла нова біда, — продовжував він розповідати, — хтось, мабуть, побачив, як я годував Найду, або як я купав його, і доніс капітанові, бо одного дня, як уже переїхали Суезький канал, по радіо оголосили, що на пароплаві хтось незаконно перетримує щеня а тому то власник його мусить негайно зголоситись до капітана. А через пів години почали шукати в нашому кінці по каютах. Посадивши Найду в відро і накривши рушником, я ледве встиг пронести його до пароплавного кухаря-індуса, з яким ми добре заприятелювали ще з перших днів, і дав до схову. За те платив йому цигарками, які давав брат.

—• Та найбільше, мабуть, хвилювалась моя мама, — казав далі Василько, — вона все мені дорікала: — Тут хоч би душі свої, врятовані від большевиків, довезти цілими, а ти ще собак возиш, — казала вона. — Та через тебе й нас усіх повернуть назад до Німеччини.

— А я таки довіз свого Найду до Австралії і щасливо проніс на берег, хоч і була сувора контроля, — так закінчив Василько свою розповідь.

Ця історія мене таки немало здивувала, тим більше, що я знав кілька подібних випадків з псами, але нікому не пощастило перевезти їх до Австралії. Тим то Василько, хоч і зле зробив, що порушив державний закон, видавався мені щирим до Найди і спритним.

А Василько знову, безтурботно посміхаючись і ляскаючи по землі якоюсь хмизиною, розповідав про свої пригоди, про гадюк і кенґуру.

— О, тут як попрацюєте, то побачите їх часто, — казав хлопець. — Он там, за тією горою, є ціла гадюча фарма, розплідник такий, — і він показав рукою в той напрямок. А коли ми вже повернулися до своїх бараків, Василько сказав:

— Коли хочете, сьогодні по обіді підемо до річки, поблукаємо.

До обіду я впорядкував своє нове мешкання, а пізніше, коли сонце зменшило свій шал, до кімнати постукав мій знайомий Василько.

— Ну що, підемо? — запитав він якось переможно, відчинивши двері і ставши у всеозброєнні. Через плече у нього висів бінокль на ремінці, а на ногах були ґумові чоботи.

— Та ти, я бачу, готовий до наступу? — сказав я, усміхаючись і недовго думаючи, зібрався піти, сподіваючись, що Василько покаже мені добрі місця, де можна буде вудити рибу.

Вийшовши з кімнати, я побачив коло бараку дебе-ленького песика. Василько відразу ж прикликав і сказав:

— Найда! Дай панові лапку! — і підвів його до мене, щоб познайомити.

Це вже не було те одномісячне щенятко, що я бачив у Баяьйолі. За рік воно виросло й виглядало вже величеньким псом.

— Розумний песик, — ствердив я, і ми рушили в дорогу. По дорозі Василько зайшов до свого бараку й виніс для мене теж пару Гумових чобіт. Я, правда, вирішив не обувати їх, але Василько доводив:

— Без цього небезпечно коло річки; десь на гадюку наступите або ще яка халепа. Ми ж підемо на Гадючий острів.

Потім витяг з-під барака дві міцні залізні дротини по метрові завдовжки:

— А це буде наша зброя, —— сказав він.

За якісь десять хвилин ми вже наближалися до річки, що ховалася за високою густою травою, очеретом і деревами.

II. Несподіваний напад

Коли ми звернули з греблі, ліворуч, Василько гукнув свого песика Найду й наказав йому йти позаду й не метушитися.

Ми пішли, обережно ступаючи у високій траві, що сягала до пояса, обминаючи ями з водою, переступали через дерева, що лежали на дорозі. Крізь чагарник та очерет я бачив, як була захаращена річка гілками та цілими деревами, що стирчали з води, а з високої трави визирали то тут,то там.мов чорти, чорні обгорілі пеньки, що свідчили про колишні пожежі на цих просторах.

Василько йшов попереду, за ним я, а за мною тримаючи хвіст бубликом, біг Найда.

— Добре, що сьогодні соняшний день, — почав я говорити, але в цей момент Василько підняв догори вказівний палець лівої руки й зупинився:

— Дивіться, — сказав він якось таємничо й, показавши вбік на траву, додав:

— Тут уранці пролізла гадюка, бачите?

Дійсно, трава була ніби розділена надвоє, а на самім низу в'юнчастою стрічкою прослався слід.

— В Австралії, — сказав Василько, коли ми рушили далі, —— є до 120 порід гадюк. Найнебезпечніша тут — це тайґерснайк, але у Квінслянді та на півночі Австралії є ще страшніша, що зветься тайпан. Вона сама нападає на людину й навіть давунів перемагає.

— А ти звідки знаєш, Васильку? — запитав я.

— Я читав про це в австралійських книгах.

— А ти хіба по-англійському вже тямиш добре?

— О-о-о — протяг він багатозначно, — перфект. Я ж ходжу до гайскул і маю найкращі оцінки в клясі.

— То добре. — А як у тебе з українською?

— Української мене вчить брат. Він же вчився в інституті, а тут працює в їдальні. Я маю всі підручники й дістаю "Євшан-Зілля" з Канади, а, крім того, пишу щоденник про всі мої пригоди й випадки.

Відокремившись трохи від Василька, я наблизився до річки і в ту ж мить побачив гадюку піскуватого кольору; вона лежала на купці хмизу, що під деревом нанесла вода. Я замахнувся своєю залізною дротиною, але гадюка так швидко шмигнула у воду під берег, що мій удар опізнився.

— Вони дуже меткі, — гукнув до мене Василько й підійшов ближче. Ми пішли знову разом, а він розповідав притишеним голосом далі:

— Мені трапився був один випадок, коли ми ще робили на фармі у Мільдурі. Там гадюк було ще більше. Та ще коло нас був ліс. Іду я раз увечорі. Місяць уже зійшов, і добре видно. Дорога йшла попід лісом. Зліва ліс, справа зруб і дрова, поскладані в штабелі. І раптом, вийшовши на закрут дороги, я побачив, що на дорозі щось ворушиться й гойдається. Я зупинився і, приглянувшись, побачив виразніше, що то позлазились гадюки і, поскручувавшись по дві-три докупи, попіднімалися на фут або й вище й хилитаються, ніби танцюють. Я спершу злякався, а потім узяв грудку й кинув. Вона упала, розбившися, але гадюки гойдалися далі. Тоді я взяв більше грудок та почав кидати одну за другою. Гадюки враз опустилися, і я помітив, як кілька з них, піднісши голови, кинулися до мене. Я швидше тікати й за кілька хвилин був уже в хаті. Тоді господар посадив мене на авто, і за пів години ми рушили вдвох. Наблизившись, ми побачили, що гадюки знову гойдаються на дорозі, ніби якесь бадилля від вітру. Тоді господар пустив швидко авто просто на них. Під колесами якось аж залопотіло, коли ми переїздили, а потім, повернувшися, ми знайшли десятків півтора забитих та придавлених гадюк, що не могли рушити з місця, тільки мотали хвостами та головами.

— То влітку, в місячні ночі, вони влаштовують такі тут забави, — сказав господар. — Я уже не один раз давив їх тут автом. Особливо їх багато під штабелями дров. Теж гадюки часто живуть у кролячих норах, особливо там під горою.

Раптом Василько зупинився та, піднявши знову палець догори на знак небезпеки, зняв бінокль і сказав:

— Подивіться, он там гріються дві гадюки.

Я взяв бінокль і скоро побачив їх, що, скрутившися, лежали під деревом на пеньку. Висока трава заслоняла їх трохи, а невелика долина, в якій стояла вода, перетинала нам шлях. Ми попростували до того дерева, обходячи боком. Та коли ми наблизилися з піднятими дротами, від гадюк уже не було й сліду. Почувши, певно, розмови або тріск під ногами, вони своєчасно втекли в нору під деревом.

— Я вже їх двічі тут бачив здалеку й ніяк не можу підійти ближче. Отакі чуткі, — казав розчаровано хлочи-на.

В цю ж хвилину позаду нас, але трохи збоку, раптом загавкав Найда. Ми обернулися і швидко поспішили до песика, що ледве визирав із-за трави. А за хвильку ми вже були свідками сутички пса з гадюкою. Найда завзято гавкав, а за два метри перед ним, поблизу обгорілого пенька, піднісши на цілий фут голову догори між травою, мов патик, стояла чорна гадюка. Вона так само повернулась до пса головою і зловісно сичала, ^навіть і тоді, коли ми наблизились і стали позаду Найди. Найда теж боявся піти в наступ, ніби чекав наказу свого господаря.

— Постійте тут!— сказав мені рішуче Василько, мов командир до рядового солдата, а сам, як досвідчений вояк, метнувся геть. Він обійшов і наближався з того боку, де стояв пеньок. Пригинаючись і ховаючись, щоб не помітила гадюка, він підкрався досить близько і спритно, в одну мить вдарив її своєю залізною дротиною. Гадюка, мов перерубана, звиваючись кільцями, закрутилась на місці. Наступні удари цілком добили її. Розправивши забиту гадюку, Василько поміряв ЇЇ своєю палицею і упевнено, ніби вирок, сказав:

■— Блекснайк, шість з половиною футів. А за тим зачепив ЇЇ кінцем своєї зброї і поклав на пеньку.

— Вона, видно, грілася тут, а Найда її й застукав, — сказав хлопчина, коли ми верталися на попереднє місце.

Далі ми звернули вбік і пішли до стовбура гігантського дерева, що лежало на землі. Товщина його удвічі перевищувала мій ріст, а в дуплявину середини можна було скраю зайти і стати.

— Не заходьте туди, — казав мені Василько, коли я наблизився, — бо там повно буває всякої нечистії: і павуків, і ящірок, і гадюк.

Але Василькові хотілося вилізти на це товстелезне дерево, і ми вирішили зайти з тоншого кінця. Вздовж дерева ішла невеличка стежка, на яку схилилася, ніби покосом, висока трава. Василько, що йшов попереду, раптом став і знову підняв палець. Я глянув униз, куди він показував поглядом, і ми разом підняли дротини. З-під густої трави, що, схилилася на стежку, видно було міцний гадючий хвіст. І в той же момент, як ми підняли догори свої озброєні руки, той хвіст ворухнувся і зник під травою. Вслід за тим ми разом ударили по траві, де сподівалися влучити гадюку. Але, що це? В одну мить грива поляглої густої трави, здригнувшись, підлітає догори, і назустріч нам, з роззявленою пащею, в якій блиснули рідкі зуби, рвонулась до нас здоровенна ґуана —

Поява цієї дивної тварини була цілковитою несподіванкою. Тим то Василько аж скрикнув, і ми, не зстигли підняти своїх дротів, враз відскочили в різні боки. Та мого супутника спіткала нова перешкода: ґуана кинулася до нього, він зачепився ногами за суху гілку, що лежала позаду, і раптом упав на траву. Ґуана в ту ж мить схопила Василька за носок гумового чобота.

Найда, як з-під землі, з'явився позаду ящірки і, загавкавши, куснув її за товстого, майже чорного хвоста, схожого на гадючий. Я теж підбіг у той момент, як ґуана, кинувши Василька, обернулась до Найди і вдарив кінцем дротини по боку. Дріт гупнув, мов у подушку, але спільний протинаступ, видно, її злякав, і вона миттю шугнула у високу траву, лк у воду. Пес кинувся навздогін, але Василько, схопившися на ноги, гукнув Найду до себе.

Це сталося так швидко, що ми тільки й дивилися один на одного, посміхаючися, ніби не знали, де лихо взялося й де поділося.

— Та то, Василю, цілий крокодил! — сказав я, — і де воно тут таке виросло?

Але хлопець стривожено оглянув спершу уважно пса, що, переможно помахуючи хвостом, підбіг до свого господаря, а тоді вже сказав:

■— Чи не вкусила ще Найди, а то цілий місяць не заживає рана після її укусу, а як і загоїться, то щороку в той самий місяць і день знову відновляється й ятриться й опухає, — а за хвилину, вернувшися думками до нашої пригоди, додав:

— Ми її, мабуть, по хвості смальнули, що так кинулася на нас, бо коли б по спині або по голові, то вже б не нападала так.

Після цього випадку хлопчина не поліз уже на товстелезне дерево, що лежало на землі, а ми пішли до лівого рукава річки, що оперізувала і з цього боку цей клапоть землі. Знайшсзши деревину, що лежала впоперек річки, мов кладка, ми перейшли на другий бік. Кілька сполоханих чапель та диких качок знялися й полетіли геть на другий бік, де були плавні. На цьому боці річки, попід горою й на горі було царство кролів.

Вони раз-у-раз зривалися мало не з-під ніг, ховалися в нори попід камінням або бігли стрімголов геть від нас. Тут не було такої високої трави, бо паслися іноді вівці.

— Не повезло нам сьогодні, — сказав Василько, коли ми посідали на пласкому сірому камені спочити, — то було за пару годин сам заб'ю п'ять-шість гадюк, а сьогодні трохи мене самого та поганюча ґуана не з'їла.

-— А чим вона харчується? — запитав я.

-— Чим живе, питаєте? Та їсть і кроленят, і пташенят, і яйця, де знайде. Невеликі ґуани так лазять і в кролячі, нори, і в дупла, шукаючи поживи. Але отакої, як нам попалася, я ще не бачив ні разу, — сказав хлопчина і, помацавши кінець свого Гумового чобота, чи не прокусила наскрізь, погладив по голові Найду, що терся коло ніг, зауваживши:

— Ні, я таки не даром привіз тебе до Австралії...

Слухаючи розмову Василька, я дивився, як далеченько вгорі на крутому схилові то зникала, то з'являлась біла пляма.

— Він щодня там полює на кролів, — пояснив мені мій супутник, коли побачив, куди я дивлюсь. — То кіт з наших бараків, але додому вертається тільки надвечір.

А кіт дійсно полював. Він то завмирав на однім місці, то непомітно пригинався під камінням, очікуючи жертви.

III. Пригода з кенґуру

Відпочинувши трохи на цьому місці, я вже сподівався, що нарешті наша мандрівка закінчиться, але мій молодий мисливець сказав, що підемо ще праворуч попід горою:

— Там є печера, а коло неї папороть, що росте, як дерево. Я вже й лазив на неї, — сказав Василько.

Ідучи попід горою, ми бачили цілі купи вже сухого, поламаного колись бурею дерева, знову обгорілі пеньки, кістяки з рогатої худоби або купки білої вовни з овець, що давно колись подохли й зогнили.

Коли ми наблизилися до молодого, десять років тому насадженого соснового лісу, побачили кількох австралійців, що підчухрували гілля. Вони вже, видно, добре знали Василя, бо відразу привіталися з ним і почали жартувати, а далі один з них сказав:

— Василько, нацькуй свого пса на кенгуру, вже там он плигають, — і він показав рукою.

Вони знали, що цей хлопчина любив ганятись разом з Найдою за кенґуру. Василько, дійсно, зрадів і, розпитавши, де бачили, хутко рушив туди. Йому хотілося, видно, показати мені цих дивних тварин, а також завзятість Найди. З нами пішов і один з австралійців, що звався Джек.

Справді, метрів за двісті, за чагарником, що відокремлював насаджений ліс від пасовиська й від річки, паслися або бавилися чотири кенґуру. Ми причаїлися за кущами і спостерігали. Одна з них у своєму мішку поперед себе мала невеличке кенґуренятко. Воно іноді теж вилазило, щипало траву і знову верталося на своє місце, і тільки голівка виглядала звідти. Дві інших билися між собою. Це був справжній бокс. Стоячи на двох лапах і притиснувши одну лапу до грудей, кожна намагалася другою лапою дати стусана іншій. До того вони так спритно відскакували, ухилялися від ударів і знову нападали, завзято й міцно б'ючи своїми лапами.

Дивлячись на цей двобій, мені пригадалися оповідання інженера Сувчинського, що працював у фармера в далекій околиці Вікторії та часто полював на кенґуру, які нищили посіви й городину.

— Сідає було розгніваний фармер у авто за кермо, — розповідав інженер, — і я з ним з рушницею, і їдемо, щоб помститися за вчинену шкоду. Побачивши десь кенґуру, ми гналися й нещадно стріляли їх, лишаючи серед степу, і навіть шкур не знімали. Але деякі з них тікали із швидкістю п'ятидесяти миль на годину, що ледве можна було нагнати. Але не і хитрі вони, — сміявся інженер. — іщщі бачить, що не втече, то

вона забіжить в отару овець і сяде. І що ж, стріляти між овець не будеш. А що вже який кущ, чи паркан перескочити— то це їм ніщо. До десяти футів заввишки стрибають. Багато ми їх винищили так. Проте мій господар мав дома двоє кенгуренят, що бавилися з нами, як ягнята.

А *Л

найвигадливіші тварини в світі. Але все те я знав з оповідань і з книжок, а тут вони були ось живі перед нами.

Щоб не злякати їх передчасно, ми пішли ліском, ховаючись далі поза чагарником. А коли вже майже порівнялися з ними, вони припинили овій герць і насторожилися, певно, відчули нашу приявність.

— Ось я їх налякаю, — сказав, Василько й пустив на них свого Найду, що тримав за нашийничок коло себе. Я хотів стримати ще, але вже було запізно; Найда, вирвавшися з-за чагарнику, раптом завзято загавкав і кинувся до кенґуру. Ми теж вийшли з укриття, щоб краще бачити. Тварини кинулися до втечі, але не панічно з усіх сил, а досить повільно стрибали до річки. Першою тікала та, що була з кенгуреням, ніби боялася за малого. Перетнувши річку в наймілкішому місці, де вона часом майже пересихала, вони були зупинилися, але песик переслідував їх далі. Ми й собі наблизилися до річки. Кенґуру відбігли ще далі, але пес не давав їм опокою й там. Тоді одна з них, що бігла позаду, зупинилася і, обернувшися до пса, стала, ніби готова прийняти бій. Пес теж зупинився, невгаваючи гавкати, але близько підійти боявся.

Тим часом, почувши цю гавкотняву, підійшли й інші австралійці, що були в лісі. Одні дивилися, а інші почали підохочувати та нацьковувати Найду на кенґуру.

— Скіч гім, Найда! — кричав один.

— Сул гім! Чайс гім! — гукав здалеку інший, не бажаючи переходити мілкої річечки.

І пес ще з більшим завзяттям рвався до кенґуру, яка стояла на ввесь зріст, мов готова до бою. Навіть іноді притискала одну лапу до грудей, як фаховий боксер. Вона спокійно дивилася на метушливого напасника, тільки зрідка повертала голову вбік або прищулювала вуха.

Я стояв трохи позаду, злізши на високий обгорілий пеньок, щоб було видніше цей поєдинок.

Василько ж, стоячи аж коло самої річечки, мовчки дивився на цю історію, але по його обличчю видно було якесь вагання чи нерішучість. Він, певно й хотів, щоб Найда переміг, прогнав кенґуру, але й боявся за долю свого пса.

Я вже стрибнув з пенька, щоб порадити Василькові відкликати Найду, але Джек знову загукав:

— Сул гім! Чайс гім, Найда!

Та я ще не встиг сказати Василькові й слова, як сталося те, чого ніколи не сподівався; в той момент, як пес, підохочений Джеком, рвонувся ще завзятіше й ближче до кенґуру, спокійна й мовчазна тварина раптом зробила один стрибок уперед, і Найда в одну мить опинився в її обіймах, притиснутий до грудей. За тим кенґуру, так само не поспішаючи, обернулась праворуч і пострибала геть, а Найда тільки безпорадно мотав ногами в повітрі та придушено жалібно скавучав.

Василько ж, що стояв тепер поруч мене, тільки ойкнув і простогнав, ніби поранений несподіваним пострілом. Він, мабуть, в цей час відчув, що раптом утратив щось дороге йому, що з ним уже давно зрослося і зріднилося на довгому шляху.

—То вже пропав пес — сказав один з австралійців, що невтрально стояв, позаду, — живого не випустить... або задушить, або втопить.

Ці слова ще дужче приголомшили хлопчину, і він, повернувшися до мене, ніби благав порятунку в цю трагічну хвилину. В його очах світилися благання й безнадія. Але це тривало лише одну мить.

-— Біжімо! — раптом мимовільно вирвалося у мене, коли я почув здогад австралійців, і ми кинулися щосили бігти вздовж річки в тому напрямку, де недавно зникла з очей химерна тварина, що понесла нашого Най-ДУ-

Покручена річка, гіллясті дерева, пеньки й каміння — все це гальмувало наш біг, а чагарники й високий бур'ян вздовж річки часом зовсім закривали від нас протилежний берег, де мала б бути кенґуру. Річка ж поступово повертала праворуч, і нам хотілося випередити зухвалу тварину й раптовим наскоком відвоювати Найду. Але для цього треба було бачити її й не спускати з очей. Іноді ми зупинялися, щоб подивитися на протилежний бік, але нічого не помітили, навіть не чути було висе і скавучання пса. І ми бігли знову і знову. Василькові дуже заваджали його ґумові чоботи, і він уже стомився й важко дихав.

Пробігши так хвилин з п'ятнадцять або й більше, ми вже перейшли на повільнішу ходу та й річка тут ще більше повертала праворуч. Вона тут була вже глибша, і^наш берег був значно вищий і стрімкіший. Але кенґуру й тут по той бік річки ніде не було видно, хоч місцевість і була досить рівна й відкрита.

— Що ж тепер робити? — запитав розпачливо задиханий хлопчина, — невже... Та я не дав йому договорити, схопивши міцно рукою за його плече і присідаючи на землю: метрів за тридцять від нас, залізши до половини в воду, у річці стояла кенґуру й топила Найду. Я ие стільки розгледів, що робить ця тварина, як догадався, побачивши ЇЇ в річці крізь гілля молодих дерев.

Пригинаючись до землі, часом майже на четвереньках, ми швидко кинулися вперед і зупинилися тільки тоді ,коли порівнялися із цією дивною твариною.

Тепер ми бачили її зблизька, з високого берега, дуже виразно .Вона, мов людина, стояла ось перед нами у воді і тримала Найду передніми лапами, зануривши у воду, а може й задньою притиснула до дна. З води іноді висувався Найдин хвіст та бульбашки повітря спливали на поверхні над розгойданою водою.

Ми вмить знайшли кілька добрих каменюк і, не гаючи часу, пішли в наступ. Кенґуру стояла до нас спиною й не сподівалася жадного нападу, як раптом по спині їй дошкульно вдарила каменюка, а дві інші упали перед самою мордою, піднявши густі бризки. Звірина, мов ошпарена, лишивши свою жертву, кинулась із води і, скільки сили, подалася геть під наші крики й галас.

Я ще дивився їй услід, як Василько, лишивши свій бінокль, миттю спустився з високого берега в річку, перебрів, ідучи трохи не по шию, на другий бік і кинувся до того місця, де щойно стояла кенґуру. Я побачив, як там загойдалась вода і на поверхні спливла латка мокрої спини, ледве живого ще пса. Він ще показував ознаки життя, безпорадно бовтався, на одному місці в воді, але випливти вже не міг. Василько швидко йому допоміг; він схопив свого нещасливого друга й виніс на піскуватий пологий берег. Пес лежав, як труп, з заплющеними очима, і тільки його боки то виповнялися, то западали, що показувало на присутність життя в цій тварині. Вода крапельками стікала на пісок.

— Чи житиме? — мимовільно в обох нас виникло питання. За кілька хвилин пес почав чхати, й кашляти, й харчати, вертаючи воду, він здригався всім тілом, ніби у нього були якісь корчі, аж поки підніс голову й підтяг під себе свої простягнуті лапи.

Коли Найда вже став на ноги, Василько взяв його на руки й почав нести додому.

— Ну, тепер житиме — гукнув я Василькові — Ще й на Україну візьмемо, як будемо вертатися.

ПРО тих, що ходять в ляп-ляп

(З розповіді лікаря І. Сірка)

Коли сонце ховається за узгір'я, вкрите евкаліптовим лісом, а за вікнами невеличкого дерев'яного будиночка густішають сутінки, лікар С. починає розповідати свої враження про чорношкірих тубільців мікронезійських островів. Мимоволі ви згадуєте відому книжку україн-ця-мандрівника Маклухи-Маклая про Нову Гвінею та інші острови. Та це лише на мить, бо перед вашими очима вже хлюпоще химерне море, а моторовий човен, гойдаючись, мчить до острова Пак, що чорною смугою ліг на шляху. А море цього разу неспокійне й люте. Воно раз-у-раз бризкає в вічі солоною водою, хлюпає, мов з відра, у човен. Та берег уже близько. Ще трохи часу, і на берег виходить троє: попереду, в товаристві медичної сестри, іде лікар, а слідом за ними — тубілець, санітар Буно.

Вузенька стежка біжить в обійми тропічного лісу, що стіною звисає з обох боків, простягаючи гілля різноманітних пальм та різних малознаних дерев. Але із-за прибережного каміння, з-за густих чагарників та товстих стовбурів дерев на них уже не чигає небезпека смерти, не вискакують зграї дикунів із списами в руках, не летять назустріч рої отруйних стріл. Ні, вони йдуть без страху, дарма, що чорні не долюблюють білих і що багато з чорних ще добре пам'ятає смак людського м'яса.

У лісі тим часом кричать якісь птахи, а вбік від стежки кидається в гущавину кілька диких свиней.

Та за кілька хвилин стежка вже виривається з лісу, а погляди лікаря та його супутниці привертають увагу дивні хатки й люди коло них. Малі, зовсім голі, чорні діти, побачивши білих людей, кинулися до своїх хат, ЩО стояли, мов курені, на піску, вкриті пальмовим листям. Деякі, трохи модерніші — на дерев'яних стовпчиках, мов великі квадратові вулики з пальмовою стріхою. Це оселя мікронезійців. Кілька молодих і старших людей і чоловіків, чорних і майже голих, вештался або стояли коло хат. Лише на пояску бовтався в них, якась тканина, не досягаючи часом і до колін, — що зветься по-їхньому ляп-ляп.

Доки лікар з медичною сестрою дивилися на маленьких чорних дітей, що бавилися поросям, яке з дикого стало вже свійським, до них підійшов сільський староста, що звався люлювай. Він теж мав на собі лише жовтий ляп-ляп і був босий, як і все населення цього селища. Люлювай уже знав лікаря і прихильно ставився до нього за його допомогу хворим.

— Доктор намбер ван1 (так завжди звали тубільці головного лікаря), — звернувся люлювай, — у нас учора трапилося нещастя: хлопці ловили рибу в морі, і акула схопила Кароля. Тільки криваво-червона піна лишилася на тому місці та Каролеві ноги. Дуже був працьовитий хлопець.

Люлювай говорив мішаниною мов англійської і своєї, та лікар уже розумів його. Наостанку він запросив на церемонію похорону, що мав початися, як тільки смеркне.

Довго не довелося чекати — надворі вже сутеніло, і поблизу, між деревами, спалахнуло багаття. Староста дав гостям по якійсь тростині і звелів піти до хати Кароля, встромити в бамбукову стіну і зломити їх, лишивши по цурупалкові в руках. Лікар і його помічниця так і зробили. До багаття тим часом сходилося все чоловіче населення .одягненне в ляп-ляпи, і ставало в просторе коло. Підійшовши ближче, лікар побачив, що посередині вже сидів сільський чарівник, що звався по-їхньому вічер, якого всі дуже боялися і слухали, бо він мав зв'язки з духами. Він склав

ноги по-турецькому й щось примовляв. Напроти нього в такій же позі сидів найкращий друг Кароля, молодий хлопець Кіро, що, як видно, виконував ролю медіюма. Як виявилося, Кіро мусів два дні не їсти й не пити й тому, мабуть, мав зму-

%) Доктор нумер один.

чений вигляд. До того ж вічер діяв на нього, мов гіпнозом. Чарівник вигукував раз-у-раз "Кароль, Кароль", брав шматочки жару з вогню й кидав на всі боки, а Кіро, сидячи, поступово засинав. Нарешті, вічер запитує в Кіро: "Ти спиш?" — і це повторює шість разів і, не дістaвши відповіді, запитує знову:

— Чи твій дух, Каролю, є вже між нами?

— Так, — сонно і мляво починає відповідати Кіро, в якого ніби втілився в цей час дух Кароля, — мій дух між вами, а тіло ще мучиться в череві акули.

Люлювай, що стояв поруч лікаря, схилився до його вуха й зауважив, що голос Кіро зовсім змінився, що він говорить тепер цілком голосом Кароля. Лікар, вислухавши це, пошепки передав медичній сестрі, яка хитнула головою й хотіла щось сказати зі свого боку, але в цей час, стара чорна жінка, що стояла за спиною торкнула її в плече, показавши очима, що тут не можна говорити.

Дійсно, навколо була мертва тиша. Всі мовчки стояли колом і напружено слухали й стежили за тим, що відбувалося. Язики вогню, що спиналися поверх купи жару, освітлювали напружені й суворі обличчя тубільців, роблячи їх мосянжовими. Впадали в очі кремезні постаті чоловіків, випнуті вилиці, татуйовані спини, груди, діряві вуха, часом блиск білих зубів та високі купи буйного кучерявого волосся, що струнко стояло на головах. Тільки з нетрів тропічного й такого ж мовчазного лісу

зрідка долітав якийсь тріск хмизу, крик папуги або "лісних дітей" — чорно-синіх птахів, крик яких, нагадує радісний крик дітей.

А вічер продовжував далі:

■— Що ж ти злого зробив, що тебе схопив злий дух?

Кіро якийсь час мовчить, сидячи нерухомо, з заплющеними очима, а потім починає плакати. Сльози рясно течуть з очей... Не розкриваючи їх, Кіро витирає обличчя й ніс рукою, а вічер. підносячи трохи голос, уже настирливіше запитує знову:

—Що ти, Каролю, зробив злого?

Нарешті, дух Кароля, затинаючись, починає відповідати далі голосом Кіро:

— Я рік тому вкрав ровера в чорного поліцая в селі

Мокорейн, і за це мене злий дух схопив...

На обличчях тубільців тим часом пробігає вираз здивування — адже ніхто досі про це не знав й не сподівався. Дехто навіть ворухнувся, глянувши в лице своєму сусідові на знак подиву, а сила вічера ще більше зростала в їх уяві.

Далі дух Кароля просить повернути того ровера назад власникові, щоб його дух міг спокійно існувати. І вічер обіцяв вранці відіслати ровера до села Мокорейн.

— Чи ти вже зустрів духа когось Ч померлих із нашого села? — питає далі вічер.

— Ні, я ще блуджу, — чути той же сонний голос, — і мені дуже тяжко, — закінчує дух Кароля, і Кіро починає знову плакати і, пробуджуючись, розкриває очі, мов після важкого ону.

В цей час з кола тубільців проштовхується наперед молода і вродлива жінка Кароля з дворічною дитиною на руках і підносить до Кіро в черепку кулав, сік з неспілого кокосового горіха. Кіро бере обома руками й жадібно п'є.

Десь по другій годині ночі люди починають розходитися, а люлювай тим часом повідомляє, що самий похорон відбудеться вранці.

Жар, що лишився від великої купи багаття, вже почав пригасати. Місяць саме зайшов за невеличку хмарку, і навколо зробилося темно. Ідучи дорогою, можна було бачити на низці дерев якісь дивні вогники. Зблизька стало видно, що то рухливі й досить великі світляні комахи, що купчаться на гіллі, роблячи чарівне враження.

Вранці церемонія похорону продовжувалась. Рано-вранці, за наказом люлювая, кілька молодих негрів поїхало човном за сорок миль до села Мокорейн і віддали украдену колись річ, а від власника того ровера привезли новий жовтий ляп-ляп, на ознаку того, що він простив Каролеві цей гріх. А за цей час тубільці вже зробили з пальмового та бананового листя дуже красиву домовину, викопали яму і приготували до похорону.

О дев'ятій годині ранку почався похорон фактично самих Каролевих ніг. Вічер знову керує цією церемонією, тільки сьогодні він стоїть попереду коло ями з якимсь "жезлом" у руках. Це понад два метри чорна палиця, вгорі має вирізьблену форму крокодила, що пожирає до половини фігуру людини, а верх цієї палиці має вигляд тризуба, зубці якого зроблені з плескуватих кісток риби. Він її тримає у лівій руці. Коли домовину спустили в яму, він бере жмут довгої трави, що зветься кума-кума і, щось промовляючи, починає розмахувати нею, часом б'ючи аж об

труну. Навколо ж, як і вчора, колом стоїть все чоловіче населення селища та кілька найстарших жінок.

Потім ставлять драбину до ями, і по ній першим входить Кіро і, розгорнувши, кладе на домовину жовтий ляп-ляп. За ним, за чергою сходять ще шість приятелів Кароля і роблять те саме. Після них з гурту виходить смутна й пригноблена дружина небіжчика. Сьогодні вона вже не має на голові кучерявого високого волосся — вона остригла й себе, й дитину й волосся тримає в хусточці. Зійшовши, плачучи, по драбині, вона кладе зверху Каролів ляп-ляп і розсипає частину свого й дитячого волосся. За цим кладе на домовину всі речі Кароля, як губну гармонійку, ложку, миску, горня, мило. Вийшовши наверх, дружина з-за пояса виймає замотане в шматок паперу лезо бритви й далі гірко, але стримано плачучи, ріже собі лезом обличчя та скроні, на знак того, що вона щиро любила свого Кароля. Очі людей приковані до її лиця. В багатьох на очах сльози, люди теж починають оплакувати, розтягаючи якусь сумну мелодію. А кілька хлопців уже закидають могилу.

Коли зверху вже вивершили горбок, дружина Кароля розсипає решту волосся. Частина людей іде до хат і приносить різну поживу: смажені поросята, банани, рибу, горіхи, кладучи зверху на простелене пальмове листя.

Коли вже все скінчилося і люди розходилися, помічниця лікаря запитала люлювая, що йшов поруч:

— Навіщо ото кладуть у могилу нові ляп-ляпи?

— Бачите, — відповів люлювай, — Кароль відходить до Божого порога і, як буде мати розмову з Богом, то мусить бути чистим і міняти те вбрання, щоб бути чистим завжди.

— А навіщо ви кладете на гріб їжу?

— То для духів.

— Але ж тут уночі ходять дикі свині, вони ж поїдять їжу? — запитала знову медична сестра.

— Нічого, сказав люлювай, — в кожній свині е злий дух або добрий дух. Як з'їсть їжу добрий дух, то це вже є добрий знак для Кароля, а як з'їсть злий, то це добре для нас, бо ті злі духи будуть ситі й на якийсь час дадуть нам спокій.

За годину двоє людей лишали цей екзотичний куточок, де жили справжні діти природи.

— Дивні й цікаві ці люди, — казав лікар до своєї супутниці, — нічого не мають і не мріють про якесь багатство в нашому розумінні — а за багатство їм правлять собачі зуби, що бовтаються в них на шиях, замість намиста. Багато з них мають по кілька жінок, яких купують, платячи від п'яти до двадцяти фунтів, за одну, а проте живуть дружно, а харчуються тим, що дає майже в готовому вигляді ліс, земля, море. Навіть їхній хліб росте на дереві. А запитайте, який сьогодні день, рік, година, або скільки якому з них років — ніхто не знає, навіть люлювай.

— Ні, — заперечила медична сестра, — мені казали, що є в них один такий, що навіть газети читає. До того ж може на інших островах с й письменниці.

— Але зате, яка своєрідна в них мова, — зауважила після павзи супутниця, — майже шістдесят відсотків слів складаються з одного складу, що повторюється, як наприклад: квіти — иур-пур, трішки — лік-лік, торг — бум-бум, їсти — кай-кай, бараболя — кав-кав, крокодил — пукчіук, і таких безліч.

Лікар знову розповідав медичній сестрі окремі сторінки з минулого цих людей, і перед нею встають страшні картини. Ще сорок літ тому

село Папіталяй воювало з селом Лоніо. Головна мета — забити ватажка, і село підкорене. І дійсно, село Папіталяй перемагає. Забитого ватажка з ворожого села варять на березі моря вночі, бо вночі в них відбуваються ще й досі всі урочистості і свята. Зваривши, ріжуть на шматки й їдять, а дітям своїм дають шматочки вух та носа, щоб і вони були такі мужні, як той ватажок.

Проминувши останні хатки, коло яких на галявині, бігаючи з паличками, бавилися чорні діти, вони вийшли на стежку, що скоро сховалася в гущавину тропічного лісу. Незабаром перед ними блиснуло хвилясте море. Чорношкірий Буно вже був напоготові, чекаючи на човні. За хвильку острів Пак, віддаляючись, лишився позаду. Хвилі знову билися об човен, бризкали й пінились, але молодий тубілець вів його спритно вперед. Але перед очима огрядного й поважного лікаря, що бачив на своєму віці не мало дива ще на шляхах рідної України, ще довго стояло кістляве лице чарівника ві-чера, хлопець Кіро і дружина Кароля із скривавленим лицем.

Це оповідання писане 25 років тому. Тепер як на Новій Гвінеї, так і на Мікронезійських островах цілком змінилися умови й культурне життя. Нова Гвінея цього року стане цілкОхМ самостійною державою, вже має середні школи та університет, забуваючи про недавнє людожерство. Такий самий процес в культурному й національному відношенні проходить і по інших островах Мікронезії, де живе чорношкіре населення.

РОЗМОВА З ПАПУАСОМ (З оповідань лікаря С.)

За вікнами невеличкої лікарні острова Самарай шуміли високі пальми. Прудкий вітер, лишивши далеко позаду Нову Гвінею, з розгону налітав на острівні ліси, гойдав верховіття дерев і шарпав благенькі курені папуасів. Проганяючи тропічну спеку, він приносив дух океанських просторів, гомін хвиль і мчав далі.

Лікар саме стояв коло відчиненого вікна і прислухався до шуму розгойданого лісу, як у двері лікарні хтось постукав. Чорношкірий санітар відчинив двері, і до приміщення лікарні внесли в кошику, сплетеному з кокосового листя, старого кремезного папуаса. Шкіра на лиці хворого була поморщена, як печене яблуко, волосся місцями повилазило, мов мох, лишаючи плями лисин. А глибокі запалі очі, великі й гострі, мов голки, разом були повні жаху й життя.

Лікар оглянув хворого. Виявилося, що старий, якого звали Абума-Беніяра-Чіджі-Джаорі-Ліма був хворий на двостороннє запалення легенів. Було вжито всіх заходів, щоб урятувати старого від смерти, але надій було мало.

Священик-місіонер, що провадив духовну опіку над хворими лікарні, завітав чергової неділі й почав готувати хворого в далеку дорогу... Сівши коло ліжка на стілець, він поклав хворому руку на чоло і прошепотів молитву. Далі отець почав говорити про любов Божу, про його недалеку зустріч з Богом і про Воскресіння. Голос отця-місіонера все зростав і на останку вже лунав глибоким баритоном. Та Абума-Беніяра-Чіджі-Джа-орі-Ліма був якийсь байдужий до всього. Він тільки часом відганяв докучливу муху, якій сподобався кінець його носа. За тим хворий так само байдуже прийняв від отця святий образок з великим янголом, скрутив його, мов цигарку і встромив до ушної діри. Вважаючи, певно, що хворому вже однаково не пошкодить, отець простяг старому цигарку. У папуаса від цього майнула по лиці соняшна усмішка, проте цигарки він не зачав курити, а також запхав до вуха, а як священик пішов, він скоро заплющив очі й задрімав.

Дні пролітали, як солоні океанські вітри над Сама-раєм, і за деякий час, дякуючи пеніциліні та міцному прнродньому здоров'ю, хворий, на здивування лікаря й отця, почав швидко поправлятися. Більше того, він, незважаючи на свій поважний вік, швидко став зростати на вазі, а смаком до їжі випередив усіх молодших хворих лікарні.

Отець-місіонер відвідував його щонеділі. Він навіть заприятелював з ним.

Одного дня лікар, огрядна, поважна людина, сказав до отця:

— Пан-отче, ви мені не робіть конкуренції. А то хворі більше чекають на ваші цигарки, ніж на моє лікування.

Та ці жарти не спиняли невтомного отця-місіонера. Він глибоко вірив у свою місію серед колишніх людоїдів, а цигарка правила за той місток, що зв'язував його з людьми і прихиляв їх до нього.

Одної неділі, коли вже було ясно, що Абума-Беніяра-Чіджі-Джаорі-Ліма вирвався з обіймів смерти, отець став навчати старого, що це Бог допоміг лікареві його вилікувати, і за це він мусить щоденно молитися й дякувати Богові. Вислухавши, хворий кивнув головою, і тут же звернувся до лікаря, що саме підійшов, чи сьогодні він зможе дістати дві порції рижу, а, головне, меленого м'яса. Лікар покликав санітара й наказав дати хворому вволю рижу. А за тим, разом з лікарем, отець став розпитувати у старого про його минуле.

Абума-Беніяра-Чіджі-Джаорі-Ліма мав добру пам'ять і відразу почав розповідати про полювання на крокодилів, про війни з іншим племенем, з чого завжди виходив цілим.

— Тільки ось двох пальців не маю на руці — і він підніс праву руку — відрубали при нападі на селище

Гулля.

Хворому подали другу порцію рижу, і він почав його жадібно їсти.

-— Яка тут чудова природа, — звернувся лікар до пан-отця — я об'їхав недавно багато островів і кажу вам, тут вічна весна. А люди які! Немає ненависти, ін-триґ, злоби. Папуаси люди чисті, добрі, сердечні.

— Це так, пане докторе, погоджувався пан-отець — але багато чому треба подякувати нам, місіонерам. Коли б ми не проклали вам шляху, то ви б сюди й носа не показали. Адже не одного з нас, священиків, свого часу засмажили ці "сердеги" і з'їли. Тільки ми, священики, вигнали людоїдство на Папуї й зробили їх християнами. Тепер уже ви, пане докторе, не зустрінете людини, яка б без огиди згадала про людоїдство.

Коли Абума-Беніяра-Чіджі-Джаорі-Ліма запхав до рота останню жменю рижу, він чемно перепросив лікаря й запитав:

-— Пане докторе, мені було б добре, коли б ви дозволили закурити цигарку, що її сьогодні дістану від отця. Обидва, і отець, і лікар, засміялися.

— А, може б, ви ще з'їли рнжу? — запитав, посміхаючись, лікар.

— Е, рижу я дістав багато, — відповів папуас, але м'ясо ще їв би, м'ясо люблю...

Поки лікар міркував, чи дати йому ще м'яса, чи ні, отець, дивлячись на старого, раптом запитав: — А ска-жи мені так, по правді, чи ти їв колинебудь людське м'ясо?

Це раптове запитання трохи збентежило старого. У нього якось дивно заблищали очі, а по обличчю майнула тінь нерігаучости. Вкінці сказав піднесеним тоном:

— Чи я дитина, чи жінка? Само собою, що їв і то не раз. Я є з племени Ґуара-Борі. Я бився й не раз їв свого ворога!

— Але то було вже давно ?!

— Ио-йо — сказав з протягом папуас, — вже багато крісмесів минуло...

Отець був невдоволений відповіддю старого, до того ж ще й лікар раз-у-раз, хоч і жартома, кидав свої жартівливі дотепи. І священик, поводивши трохи очима по

підлозі, запитав знову хворого:

— А скажи ще раз по правді, чи їв би ти людське м'ясо й тепер, коли ти вже став християнином, віриш у Бога й носиш його у серці?

— Ні.тепер уже не міг би їсти, — не надумуючись, сказав папуас й заперечливо похитав головою.

— А скажи мені, Абума-Беніяра, чому б ти більше не їв людського м'яса? — запитав отець-місіонер по невеличкій павзі.

— Та хіба ж ви не знаєте, отче, адже я не маю зубів, — з гіркотою і здивуванням сказав папуас і розкрив перед співбесідниками свого беззубого рота.

ЦЕ ТРАПИЛОСЯ В АВСТРАЛІЇ

Сьогодні мене чекала вдома несподіванка: коли я прийшов з праці, на порозі зустрів мене Микола, мій добрий знайомий ще з Бонеґіллі. Попрацювавши місяців два разом на одному підприємстві, ми, здавалося, розлучилися з ним назавжди: його післали на працю в один кінець Австралії, а мене —— в інший. З того часу непомітно минуло понад два роки — і от він знову стояв передо мною. Але на цей раз це вже не був білявий хлопець з ніжним лицем, а стрункий чоловік із засмаглим обличчям, з буйною чуприною, зовсім він мені чомусь

нагадував Миколу Джерю Нечуя-Левицького; йому тільки бракувало чумарки, сивої шапки та чобіт. Це була людина, що приїхала з трощі. Але я його пізнав відразу. Це ж ми з ним колись тікали від напівдикої розлюченої отари корів на чолі з бугаєм, — і ледве врятувалися від смерти. Але то було давно, тоді й Микола був інший — похмурий і мовчазний, здавалося, що він носив на серці якийсь біль з минулого. Тепер же він видавався мені бадьорішим.

— Ех, гора з горою не сходиться... — сказав він, лагідно усміхаючись і міцно стискаючи шорсткими й дебелими руками мою руку. — Що ж, ви й досі воюєте з лопатою та джаґаном у руках? — закінчив Микола своє вітання запитанням.

Посідавши коло столу, ми по черзі то розпитували, то розповідали один одному про працю, про спільних знайомих, про своє дикувате життя.

Микола й тепер згадав своє рідне місто Запоріжжя, Дніпро й Хортицю.

Та згодом ми знову вернулися до австралійських тем, до заробітків на трощі й до різних пригод.

— Знаєте — сказав Микола, коли ми згадали про нашу пригоду з коровами, — то була, дійсно, страшна історія, але, повірте, що на трощі я потрапив був у ще химернішу, якої я не забуду до смерти. Це трапилося у Квінсленді, чотири місяці тому. Тоді саме була кілька днів страшна спека, тому з десятої до третьої години дня ми не працювали. Вийшовши після такої перерви до праці, наша ланка розподілилася надвоє: одні працювали в одному кінці, складали й відвантажували нарубану трощу, а тут, де й я працював, нас було четверо: худий і високий, мов стелюга, австралієць, якого ми звали Скіні Джім (Худий Джім), та троє нас, українців, з яких один був хронічний спортовець, що знав усіх чемпіонів на світі з боксу та французької боротьби. Він щодня

розповідав і мріяв про різні змагання — звали його Петром. До речі він був великий чистун. Навіть і до трощі брав з собою відро води й рушник, щоб обтирати на собі струмки поту. Другим з українців був Роман, що мав жінку німкеню, яка перебувала в родинному таборі в Коврі, через що ми щодня мали тему для жартів, а він— подразнення. І, нарешті, останнім з нас був я.

— Тож майже щоденно допікала нам і спека, і комарі, і їдкий солоний піт. Щоб прогнати гадюк, що траплялися часом навіть на стовбурах тростини, ми спершу обпалювали ділянку трощі, а тоді вже й рубали. Тим то й цього разу цукрова троща стояла перед нами стіною, стиха шелестіла обгорілим бадиллям і дихала легким димом. Попрацювавши добре, ми зупинилися, щоб зробити перекур. Стомлені, ми посідали на купки зрубаної тростини, а Худий Джім теж стояв поблизу і крутив цигарку. Тільки наш спортовець Петро був некурящий. Він тим часом скинув сорочку і, намочивши рушник у відрі з водою, обтирав на тілі солоний піт, поглядаючи на недалекий ліс.

— І в цей самий момент Джім, дивлячись вздовж трощі, раптом крикнув:

—— Гадюка! Давун! — і, нагнувшися, схопив свій гострий сікач. Ми теж схопилися з місць, мов ошпарені цим магічним словом, не забувши своїх ножів.

Із тих лекцій, що ми прослухали в перші дні по приїзді на трощу, ми вже трохи знали, як рятуватися від

різних небезпек. Та думати було пізно. В той самий момент всі ми з жахом побачили, як, піднісши над землею голову, до нас повільно простував величезний полоз.

— Побачивши, що дехто з нас захвилювався, австралієць шепнув, щоб усі лишалися на місці й підняли руки догори. А здоровенна в'юнка

потвора вже підповзала до нас. Я чув, як від руху полоза ніби шипіло бадилля, через яке повзло гумове тіло цього хижака.

*—Нам було відомо —казав далі Микола, — що полози, сидячи на деревах, миттю кидаються на свою жертву, обвивають її й душать. Тут же було щось зовсім інше. Напасник підповзав до нас повільно, мов стомившися від далекої дороги або будучи певним, що ми не втечемо.

— І от уявіть самі, ми стоїмо всі з піднятими руками догори, тримаючи в руках свої ножі-сікачі. Троє нас стояло майже в одному ряді, а четвертий, Петро, трохи осторонь, напроти мене. Ця картина нагадувала мені вояків, що здаються в полон, стоячи перед цівками ворожих пістолів чи рушниць. Але я певен, що переляк тепер був значно більший, ніж при полоні. Кожен з нас тремтів — найкраще це видно було по кінцях ножів, що дрижачими гостряками дивилися в небо. А головне, що кожен з нас був без досвіду в такій ситуації й не знав, чим все це скінчиться. Тому кожен найбільше надій покладав на Джіма. Проте, і в худого й кістлявого Джі-ма теж тремтів від хвилювання ніж, мов бадилина на вітрі.

— Зате давун, що вже підповз до Джіма, здавалось, був повен самопевности і спокою. Він ще вище підніс овою огидну плескувату голову, повільно обнюхав його й, опустившись, переповз до Романа, що стояв праворуч від мене. Зробивши те саме, опинився коло мене. Його голова піднялася вище пояса, і я ввесь завмер.

— Здавалося, що в мене живими залишилися тільки очі та голова, бо я ще чув, як у скронях стукала кров і бачив перед собою слюдяні очі блискучої мережаної потвори, яку я в житті бачив уперше.

— Все це й досі стоїть перед очима. Ця процедура тяглася невимовно повільно й довго, так, ніби він сам вагався, на кого винести вирок смерти. Я бачив і чув, як він сопнув кілька разів носом, майже торкаючись моєї сірої робочої сорочки, що прилипла до спітнілого тіла.

За тим повернув голову в бік Петра, опустився головою аж до моїх ніг і, зрештою, так само повагом посунув до останньої скам'янілої жертви — до Петра.

Микола розповідав так яскраво, ніби все це сталося щойно годину тому, і його хвилювання мимоволі передавалося мені, а я слухав, сидячи поруч нього, мов казку якогось чарівника. А він, жестикулюючи руками, розповідав далі:

— Коли полоз відліз від мене, я трохи зідхнув, але тепер спільну увагу привернув наш спортовець Петро та невблаганний хижак, що вже підносив голову догори. Здавалося, що коли б усі разом кинулися на полоза, то він би вже не вирвався живим. Але тепер всі стояли мовчки без найменших рухів, ніби боялися сказати слово, ніби всіх скувала якась таємна сила. Зате всі своїми очима були прикуті до Петра та до рухів полоза-даву-на, знаючи, що тут треба діяти уміючи, спритно й розраховано, адже в хащах інших континентів давуни нападають навіть на тигрів і яґуарів, а шкіри давуна спроста не розрубає навіть шабля, чи ніж, а найменший рух чи крики роблять його лютим і аґресивним. Тому всі мовчки чекали якогось гасла, чи слушної хвилини.

— А хижак тим часом, обнюхавши Петра, почав так само повільно обвивати його своїм товстим тулубом, мов гігантською спіраллю, починаючи від колін. Я бачив, як Петро ще більше зблід, а гостряк ножа так само дрібно дрижав, ніби писав у повітрі якісь невидимі ієроґліфи. В противагу нам, він стояв осторонь і без сорочки, ніби дійсно приречений до загибелі. І коли полоз, обвиваючи Петра, сягнув уже вище пояса, у мені почав зростати якийсь жах. Здавалося, що ще хвильку, і давун стисне нашого спортовця в своїх смертельних обіймах, хруснуть кістки, і він упаде в конвульсіях смерти, втративши свідомість. Хвилюючись, я глянув на Джіма, але він не зводив очей з тієї драми, що відбувалася перед очима.

І якраз у той момент, як голова напасника ніби на мить зупинилася, досягши Петрових грудей, австралієць порушив мовчанку:

— Бий! — почувся тихий, але твердий голос, і в ту не хвилину гострий сікач разом з піднятою рукою блискавкою упав на голову давуна. Одна мить — і брунатно-сірі мережані візерунками кола смертоносної спіралі безвільно посунулися донизу, а я, ойкнувши, мов підрізаний, упав на купу трощі. Це давун у мить удару сікача так мотнув хвостом і немов Гумовою палицею ударив мене по ногах. Роман і Джім з криком радости кинулися до Петра, підхопили його, коли він поточився, і вихопили з опалих, але ще живих кілець давуна.

— Обмацавши ноги, я спробував встати й пошкандибав до Петра, якого, одвівши вбік, посадили на купу трощі. На його грудях червоніла кров'яна квітка — то бризнула кров з розсіченої голови полоза.

За кілька хвилин на місці події була вже вся наша бриґада. Давуна ще ворушили конвульсії, але хлопці вже вимірювали довжину. — В ньому було 24 фути.

— Ну, заробив Петро кілька фунтів за шкуру! — сміялись вони, а Петро не міг іще цілком опритомніти від усього, що так нагло сталося. Навколо ж чувся чималий галас. Хлопці розпитували, як це сталося, я показував синяки, що з'явилися на ногах від удару полоза, а Джім розповідав, що подібна історія трапилася була на трощі, але років з десять тому, і що тепер полоз був або дуже голодний, але стомлений спекою, або мандрував до річки, бо всі потічки в лісі повисихали...

За два дні Петро знову вийшов на працю.

— "Розумієте, — казав він, — був я в житті в різних обставинах, сталінські давуни ставили мене під дерево на розстріл, але я наче й тоді так не злякався, як тепер..."

— Після того випадку, — розповідав далі Микола, — довго ще говорили про цю подію, про Петра, про гурти мисливців, що полюють у Квінсленді на гадюк та да-вунів. А Петро вже говорив жартома: — Я,

власне, сам винен, що давун якраз напав на мене, бо я обмився саме й був чистий, а вас, брудних і спітнілих, він погидував займати.

— А ми й самі часто думали, — казав Микола, — чи не через те він. справді, нас минув, а його вибрав...

Повечерявши, ми ще довго розмовляли. Наостанку Микола знову вернувся до теми про своє Запоріжжя, про Хортицю, на якій, як він запевняв, ще й донедавна траплялися невеликі давуни-пітони.

Було вже по одинадцятій, як ми полягали спати. Надворі знову розгомонівся австралійський вітер, кропив дрібний дощ, але в моїй уяві довго ворушилися смертельні звої давуна.

ПРИГОДА З КРОКОДИЛЕНЯМ

Це трапилося на узліссі біля піскуватого берега. Василько тоді, з худорлявим Джеком ловили неводом рибу. Заїхавши на човнах далеченько в море, вони помалу тягли невід, посуваючись до берега. Крила невода були зачеплені за гачки човнів, а Джек і Василько наполегливо працювали веслами.

Пес Найда в цей час бігав по березі і, поглядаючи на Василька, хвилюючись, гавкав, йому теж хотілось поїхати на човні разом з своїм приятелем Васильком, але його чомусь на цей раз не взяли до човна, і це його дратувало.

Коли човни врізались носами в піскуватий берег, рибалки вискочили на пісок і почали витягати невід. Де-не-де, зачепившись ясабрами за сіть, поблискувала риба. Поволі витягли на берег і гузир невода.

— Ого, — гукнув Василько до Джека, — цього разу буде з мішок риби!

Джек почав витрушувати рибу, а хлопець допомагав. Передчуваючи поживу, з лісу, що підступав аж до берега, почали злітатися птахи.

— І звідки вони всі знають, що ми саме витягли на берег рибу, що стільки почало злітатися? — запитав Василько Джека. — Адже вони не могли всі бачити, що ми робимо?

— А хіба ти не знаєш, що птахи мають свою мову, — відповідав Джек, — одна побачила, крикнула умовний знак іншим, і всі полетіли до моря.

Найда тим часом, ніби радіючи, махав хвостом і крутився поблизу. Він був голодний, але без дозволу боявся взяти рибину. А риба підскакувала на піску переверталась, тріпотіла хвостиками, поблискуючи срібною та золотавою лускою, ніби дратуючи голодного пса.

І раптом Найда підскочив, як опарений, і кинувся вбік від невода: здавалося, що з сріблястої купи риби вихопилися дві рибини і швидко подалися до лісу. Не минуло й хвилини, як пес, опритомнівши від несподіванки, кинувся навздогін за втікачами, які вже шурхнули в хащі. Василько теж був вражений несподіванкою не менше, від Найди: він аж випустив з рук край невода й гукнув до Джека:

— Дивіться, дві рибини побігло!

Джек голосно засміявся і, не поспішаючи, мов би нічого не сталося, сказав:

— Та то крокодиленята, хіба ж ти не знаєш?

Не гаючи часу, Василько й собі, надівши Гумові чоботи, подався слідом за Найдою. Його зацікавили крокодиленята. Він уже бачив живих і забитих крокодилів, але таких малих не доводилося, до того ж не

сподівався, що вони можуть так швидко бігати. Він знав також, що крокодили в морі можуть плавати із швидкістю до 40 миль на годину, а по землі — майже як людина.

Хлопець уже зник у хащах лісу, прислухуючись, звідки долітало гавкання пса. Та що це? Гавкання пса раптом змінилося на якесь уривчасте скавуління. Василько захвилювався. Він боявся, щоб не схопив Найди часом великий крокодил, бо крокодили тут у лісі кладуть яйця, тут виплоджуються малі й біжать відразу до моря. А потім часто й малі й дорослі відвідують ліс, шукають якоїсь поживи чи відпочинку. Джек розповідав навіть, що одного разу він з десятьма чоловіками з їхнього селища заскочили в лісі здоровенного крокодила, що дрімав на галявині, гріючись на сонці. Вони виламали добрі кілки й з усіх боків підпалили траву. На жаль, рушниці на той час ні в кого не було. Крокодил заметушився, почав кидатися з одного кінця в другий, але скрізь кільцем горіла трава, звужуючи коло, а де не було вогню, там стояли з кілками люди й зарахувалися на нього, а часом і били. Та він був міцний, і удар кілка не завжди йому дошкуляв. Тоді крокодил розігнався й шугнув просто крізь вогонь і швидко зник у гущавині. Мабуть, втік до води і так швидко, що його більше й не бачили.

Василько тим часом, прислухаючись, думав: може, Найда поранив ногу, може, його вкусила гадюка, яких тут безліч, а, може, застряв десь у звалищах дерев чи чагарнику. Та, почувши знову Найдин зойк, Василько ще швидше подався в той бік. Він перескакував трухляві пеньки, стовбури дерев, які повалила буря. Чіпкі гол^-часті кущі часто хапали його за одежу, дряпали руки й обличчя, затримували біг. Нарешті, перемігши ще одну перешкоду, Василько побачив свого Найду, який, ніби щось тримаючи в зубах, то задкував, то кидався вперед, жалібно поскиглюючи. Тільки зблизька в сутінках лісу хлопець побачив, що не пес тримав у зубах когось, а крокодиленя, вчепившись своїми гострими, мов голки зубами, за нижню губу Найди, бовталось, торкаючись хвостом до землі. Василько зрозумів, у яку халепу вскочив Найда: собаці ніяк було відірвати цю причепу, бо кожен рух і всі спроби

відірвати, мов ножами, різали і рвали йому губу, з якої крапала вже кров.

Василько хотів ногою придавити спершу малого хижака, але відразу передумав і, схопивши шмат міцної гілляки, що лежала поруч, міцно притис до землі хвіст зубастого крокодиленяти. Справді, воно, почувши біль, пустило Найду, але, обернувшись бубликом, вчепилось за палицю, що його притисла.

Розгніваний за Найду, хлопець одним ударом зім'яв його, притиснувши чоботом. Найда й собі кинувся й схопив крокодиленя за шию й тягав його по землі. Ворог був подоланий, і Василько з Найдою повертались до берега. Лише тепер хлопчина зміркував, як то воно сталося з Найдою. Видно, пес, догнавши крокодиленя, схопив його за хвіст, а воно обернулося і схопило пса за губу. Після колишньої невдалої боротьби з кенґуру для Найди це була друга болюча поразка.

*

Цю історію розповів мені Василько рівно через рік після того, як це трапилось. Коли я приїхав до нього, він повів мене на всі ті місця, де вони витрушували вловлену рибу і де він рятував Найду від крокодиленяти.

— Ну, ти ж і жорстокий, Василю, — сказав я, коли він закінчив свою розповідь. Адже крокодиленя було маленьке, воно оборонялось, а ти його забив? Василь подивився на мене, ніби вивіряв, чи я жартую, чи серйозно, і наче з жалем сказав:

— І мені шкода було..., але ж подумайте, скільки щороку в Австралії та Новій Гвінеї крокодили хапають і дітей, і дорослих, і навіть свійських тварин. Он минулого року абориґенську дівчинку схопив крокодил, коли вона, з братом їхала через річку, верхи на коні, повертаючи із школи. Хижак схопив спершу коня за ногу, але він вирвався і, підскочивши, став

цапа. Але дівчинка в той момент не втрималась і впала в річку, крокодил схопив її. Добре, що на березі з другого боку чекав їх батько: він знав, як боротися з крокодилами, кинувся в воду і повидавлював хижакові очі. Тоді він пустив дівчинку і батько врятував її.

— Може, не вірите, — додав Василько, зідхнувши, ніби із співчуттям до дівчинки, — то запитайте Джека. Він вам багато про них розкаже, — так закінчив мій юний приятель своє оповідання, коли ми вже вийшли з лісу.

Перед нами простягався безкраїй водяний простір, що мерехтів під сонцем, котячи до берега білясті гребні хвиль, а позаду нас легенько шумів такий же безмежний, але не менш таємничий праліс північної Австралії, у якому нас із Васильком чекала ще не одна цікава несподіванка.

У ХАЩАХ АВСТРАЛІЙСЬКОГО ЛІСУ (На фармі у п. В. Завадського)

Я вже третій день живу на фармі п. Завадського за 106 кілометрів від Перту, головного міста Західньої Австралії. Навколо по узгір'ях і горах зеленіють ліси, ховаючи в собі таємниці свого тисячолітнього життя.

Сьогодні ми з господарем фарми вирушаємо на прогулянку чи в подорож до лісу. Попереду нас то збоку, то спереду, бавлячись, метушаться два веселі пси Юко та Мері. Мені давно хотілося побачити старий непрочище-ний австралійський ліс, що виглядав би, як праліс.

Поминувши отари овець та рогатої худоби, що паслися праворуч на рівній низині, яка простягалась аж до річки, ми помалу повертали ліворуч попід лісом. Де-не-де визирали з-за дерев брили голого каміння або височіли цілі скелясті пагорби.

— Ми зайдемо з правого боку, — сказав господар, — щоб пройти з кінця в кінець мого лісу, бо я сам уже 16 років чи й більше, як там був.

— А яка ж там є звірина у вашому лісі? — зацікавився я.

— Та багато немає, але дещо є, як кенґури, лисиці, зайці, та ще дещо.

— Що ж вони вам клопоту не роблять?

— Та бувало, особливо давніше. Мав я 17 індиків, то тільки двох мені лишили, а решту лисиці подушили. І то не з'їдять, а лише голови повідкушують і покинуть.

— А що їх так багато розплодилось? — питаю.

— Багато-небагато, але раз я йшов попід лісом, аж дивлюсь біжать аж одинадцять лисів. Я став під деревом і стою, щоб не злякати. А вони добігли аж до дерева й за п'ять кроків від мене чогось бігають навколо, нюхають землю, мов би й мене не бачать. А коли я махнув рукою, то, мов опритомніли, й кинулися геть назад до лісу.

— А дикі свині є?

— Тут ще не бачив, а там далі в лісах є досить. Один наш фармер, українець, мав їх із 300. Спершу кілька впіймав, а потім розплодились.

■— А як же він ловив.

— Він має собак. Собаки нападуть на вепра, оточать з усіх боків, а тоді фармер хапає за задню ногу, зв'яже і на авто.

Розмовляючи, ми вже заглибились у гущавину лісу. Якісь нові породи дерев, дивні кущі з колючим листям, що раз-у-раз щипали за руки, обгорілі пеньки, повалені трухляві стовбури дерев — все це було на нашому шляху. Мері все виривалась наперед, але господар стримував її, неголосно гукав і наказував іти позаду разом з Юком. Вона слухняно й винувато зиркала на господаря й поверталась, але за кілька хвилин знову забувала й вибігала вперед.

В одному місці фармер зупинився. Перед ним, не тікаючи, лежала величенька ящірка. Вона підвела голову, розкрила свого рота й погрозливо сичала. Але господар спритно схопив її за товсту шию й підняв. Ця порода ящірок неповоротка, лазить повільно. Вона була з пів метра завдовжки.

— Оця куцохвоста зветься тут "бобтайл", —• сказав мій супутник, — але вона теж має отруту, як і ті великі ґоени: як укусить, то з рік не гоїтиметься рана.

Він поклав її на землю, і ми, перелазячи через стовбури, що лежали на землі, продираючись через чагарники, рухались вперед. Щоразу натрапляли на кролячі та лисячі нори, сліди кенґуру, бачили старі пташині гнізда в кущах.

Аж ось з-під куща приснула лисиця й подалась геть. Собаки кинулись за нею. Але далі попереду лежало товсте дупласте дерево, в якому вигнила вся середина. Воно було метрів сім завдовжки і, коли присісти й заглянути всередину, то видно було наскрізь чималу діру чи порожнину. Лисиця, не довго думаючи, шурхнула в ту відтулину. Юко почав лізти за нею всередину, а Мері, гавкаючи, метушилась ззаду нього. Ми теж кинулися до другого кінця дерева, щоб перегородити їй дорогу. Присівши, ми заглядали в дупло, але хитра лисиця обдурила нас усіх: вона вискочила через бокове дупло по середині дерева, і ми побачили її, коли вже була далеченько. Пси кинулися наздоганяти, але скоро повернулися назад.

По дорозі раз-у-раз ми зустрічали більші й менші чепурненькі горбки, круглі, мов шапки, біля півметра заввишки, а часом і вищі.

— Що це, такі мурашники? — запитав я. — А де ж мурашки ?

— Та це ж терміти, — сказав фармер. — Вони не мають тут відтулини, а попід землею мають хід до найближчого дерева й виїдають його зсередини, поки всохне і впаде само додолу.

Потім він вдарив носком черевика об стінку цього горбика. Відлупився шматок оболонки, і ми побачили там якихось дрібних комашок. Я згадав, що їх на світі с аж 2600 різних порід. Деякі дуже великі, досягають навіть 140 міліметрів і часом мають свої житла на 15 метрів заввишки.

Ледве ми пройшли ще з десяток-'два метрів, як господар гукнув:

— Дивіться, дві кенґуру побігли!

Я глянув у той бік, куди показував рукою мій добродій, і, справді, побачив двох середнього росту кенґуру. Вони швидко зникли за гущавиною лісу.

— Вони сюди щоночі приходять пастися, виходять аж на узлісся. А вдень відпочивають попід деревами.

Справді, скоро ми побачили цілі лігва під евкаліптами, де був піскуватий жовтий ґрунт з дрібненькими білими камінчиками. А коли ми дійшли до подовжньої огорожі, фармер зупинився і сказав:

— Он там росте отруйна трава. Мої вівці, колись зайшли самі аж сюди, і частина їх перескочила через огорожу, чи може огорожа була попсута, наїлися і раз померло 130, а вдруге 60.

— А скільки ж ви маєте всіх? — запитав я.

— Овець тепер маю 500, а рогатої худоби 120.

— А чого ви кажете, що вони померли, а не поздихали?

— А чим ця тварина гірша за людей? —— запитав він, з свого боку, й відповів: — Вони мені не роблять ніякого лиха, слухають, як і оці песики, допомагають мені пасти вівці та скотину й дають прибуток. Ось поживете, то побачите, як ці собаки мені служать.

Дійшовши до одного товстого дерева, яке звалила колись буря, ми посідали спочити.

— Я ж вам казав, щоб дійти до кінця мого лісу, то треба брати торбу харчів, і він вийняв з вузлика кілька яблук та печиво, і ми тут трохи поїли. Але до кінця ми не дійшли, а повернули знову ліворуч, щоб вийти просто з гори до хати, бо вже була обідня пора.

— Добре, що ще холодно, — сказав фармер, а як пригріє, то повилазять з нір та криївок різні гадюки, то тоді треба обережніше ходити.

Місцевість далі пішла нерівна: то рівчаки, що розмила вода, то горби вкриті густими кущами. Мері знову побігла вперед і, коли ми наблизились до густого чагарнику, звідки просто повз нас вискочила кенґуру й подалась, перескакуючи через пеньки, стовбури дерев, кущі. Ми подивились їй услід й поплескали в долоні.

Потім вийшли на найвищий горб, на схилах якого видно було кам'янисті брили. За ним починався схил гори, і поміж дерев видно було далеку дорогу, невеличку річку, що сховалась за рядками густої рослинности й дерев. Далі трохи праворуч видно було й невелику просту цементшитову хату мого добродія-фармера.

Дивлячись на цей широкий краєвид, він розповів:

— Колись я пішов до лісу попрацювати, вирубати трохи чагарнику, дерев і забув узяти сірники. Я тоді взяв папірець, написав на ньому, щоб моя дружина дала сірники, і дав цю записку Юкові в зуби, сказавши:

— Неси до Тетяни і принеси сірники. Він уже знав, що таке сірники, і я показав в бік моєї хати. І що ж ви думаєте, за п'ять-десять хвилин мій Юко приніс мені сірники, загорнуті в хусточку.

Спускаючись з гори, я поглядав на свого супутника. Він був високий, кругловидий, трохи сивуватий. Йому ВЯІЄ пішов 71 рік. Скільки він праці вклав у цю фарму, скільки сам побудував шоп, загород, приміщень, скільки витратив енергії. 22 роки тому він приїхав сюди й купив ці 700 акрів землі, взявши половину грошей у банку. Це місце було зарослe, завалене хмизом, гіллям, поваленими деревами, камінням, а він усе це власними руками очистив, звільнив унизу місце для пасовиська. Спершу придбав 80 овець та десяток рогатої худоби, а тепер має цілі отари овець, скотини, два коні, трактор, сівалки, побудував хліви й загороди. Але не завжди йому так легко йшло: навіть минулої зими вночі від холоду й дощів загинуло 35 щойно народжених ягняток, а прибутки тепер невеликі.

Деякий час ми йшли мовчки. А коли порівнялися з загородою та хлівом, він зупинився, згадавши ще одну цікаву історію:

— Якось я одного холодного ранку йшов доїти корову. Тоді був зимовий період, і вода в калюжках бралась льодом. Якраз отут хотів я повертати до воріт загороди, аж чую щось не то пищить, не то плаче тоненько. Чи не дитина.думаю. Глянув в один бік, в другий — нікого немає. Аж чую знову збоку пищить. Глянув униз — а то жаба. Видно дуже змерзла: підніме одну лапу і одночасно "Пі-і-і". Підніме потім другу і знову "Пі-і-і". А сама надулась, як бараболя. Я взяв її, посадив на долоню, а другою накрив, і вона замовкла. Приніс її до хати, намочив

ганчірку в теплій воді й обгорнув її, щоб трохи зігрілась. А як надворі пригріло сонце, я виніс її надвір і пустив на траву в садок.

За кілька хвилин ми вже наближались до хати. Поперед нас і тут весело бігли Юко та Мері. Ця коротка історія з жабою ще раз підкреслює вдачу й добре серце людини, яка любить кожне створіння, яке не робить їй зла.

МУДРИП ПЕС юко

(На фармі серед австралійських лісів)

Після чотиригодинної мандрівки по лісі ми були трохи стомлені. А увечорі, коли вся робота була зроблена і двоє ягнят-сиріт напоєні теплим молоком, ми з господарем, паном В. Завадським, читали газети та розмовляли. Хатні двері не цілком були причинені, і до хати з сіней зайшов пес Юко або, як його частіше називали, Юкуньо. Він любив щовечора заходити до кімнати, щоб ніби провідати свого господаря й одержати трохи пестощів. Він звик уже й до мене. Бачачи, що його господар саме заглибився в читання газети, він підійшов до мене, привітно замахав хвостом і поклав свою голову мені на коліна. Я гладив його по голові й по спині, а він стояв нерухомо й тішився цим.

Побачивши Юкуня, господар згадав про свою обіцянку й почав розповідати мені про цього дуже мудрого й інтелігентного пса:

— Я раніше мав теж мудрого пса, його звали Файда, але він знайшов собі за 5 кілометрів звідси собаче товариство й бігав туди щоночі на вечорниці. Повертаючись уранці назад, натрапив на отруту, покладену для лисиць, з'їв і там же згинув.

— Скоро після цього я довідався, що дальший сусід-фармер має щенят. Я поїхав до нього й за два доляри, купив собі збідоване чорненьке щенятко, з біленьким комірцем і ніби білими шкарпетками на

передніх ногах. Його маленькі оченята дивилися на мене, мов крізь туман. Я привіз його в кошику. Найперше я викупав його, бо мало повно бліх. Потім приготував скриньку, а жінка зробила з вовни теплий матрац, давши йому ім'я Юко.

— А де ж вона знайшла таке дивне ім'я? — запитав я з цікавости.

—■ Та вона ж ото жила деякий час у Парижі, то й придумала чи взяла таке "благородне" французьке ім'я.

— Отже росте наш Юкуньо, — розповідав далі пан Завадський, — щодня більшає й мудрішає: все моє робоче взуття, яке я тримав в майстерні, повитягає й бавиться до втоми, поки й засне між своїми "іграшками". Але за пів року він уже помагав мені заганяти овець до загороди, розганяв півнів, коли б'ються, відганяв овець та корів, коли лізли до городу чи до яблунь.

— Майже щодня в попередні роки я ходив до бушу на роботу. Беру щось поїсти й боклажку з водою. Боклажка зовні обплетена ремінцями, і Юкуньо завжди мав до неї претенсії: лізе до мене, щоб я дав йому нести. Візьме зубами за ремінці й несе, а сам такий задоволений, що й він виконує якусь корисну роботу. Прийшовши на місце праці, де я корчував та вирубував кущі, щоб було більше місця для пасовиська, покладу торбу й боклажку під деревом, і Юко біля них ляже. Коли я хочу пити, кличу песика, щоб приніс боклажку. Він з великою охотою завжди приносив мені пити, а, як треба, то й торбу з хлібом. Потім віднесе й покладе на те саме місце, а сам ляже, ніби стереже. А тому, що іншої роботи йому не було, то він що пів години почав приносити мені боклажку сам, поки я не насварив його, бо мені так часто не треба. А коли повертався з роботи, Юкуньо, як правило, ніс боклажку. Аж тут одного разу раптом вискакує з^під куща кріль. Юко кидає боклажку й біжить за ним. А я собі йду далі. Приходжу додому, і Юко прибігає, але без боклажки.

— А боклажка де? — питаю.

— Мій песик тоді, підібравши під себе хвоста, бо почуває провину, миттю біжить до лісу, а за якийсь час приносить її до мене, хоч я був далеко від хати, біля овець. Він тепер задоволено махає хвостом, дивиться мені в очі й мало не скаже: "Дивись, я приніс".

— Дійсно, — кажу своєму співрозмовникові, — ви маєте розумного й цікавого пса. — Але послухайте ще далі, — продовжує оповідач про життя і пригоди свого пса. — Взагалі Юко любить ходити зі мною до лісу, але іноді, було, я кілька днів працював біля хати та в хаті, а пес нудиться за лісом. Тоді він іде до майстерні, бере порожню боклажку і приносить до мене до хати. Треться біля мене, потім іде до дверей, оглядаючись, ніби кличе до бушу. Я посміюсь, погладжу його і скажу, щоб він відніс боклажку до майстерні.

— Одного разу я помітив, що він часто дома не ночує. Видно, думаю, прийшов час шукати подругу. Це мене стривожило, щоб часом на отруту або на пастку не наскочив, бо він любив заглядати до кролячих нір, хоч я ніколи не бачив, щоб він піймав чи задушив кроля. Тож одного дня так і сталося, що Юко не прийшов додому. Вже обід, а його немає, уже й вечір, а він не вертається. На другий день раненько пішов я шукати. Де я тільки не лазив; змучений, голодний повернувся додому. Пообідав і пішов знову шукати. До вечора побував по всіх сусідніх лісах і горбах та ярах та все гукав: "Юко! Юкушо!" — але не чути мого пса. Уночі погано й спав, дарма що був такий стомлений. А вранці, чуть світ, знову йду шукати. Увесь день пролазив по горах, поміж камінням, хмизом, по чагарниках, буреломі — і знову повернувся додому, втративши надію знайти свого улюбленого приятеля й помічника.

Пан Завадський так майстерно, з чуттям, розповідав про пса, що я непомітно сам переймався його болінням і турботою про цю милу тварину. І тільки те, що герой цієї повісти лежав поруч і був живий, я чекав добрих наслідків.

-— А він же мені сам — розповідав далі фармер, — щоранку й корову пригонив до загороди, коли був час доїти. Приходжу, було, а він уже як господар стоїть на воротах, дивиться на мене, і мало не скаже, "А корову я вже пригнав".

—— Отже я вже був оголосив людям, що хто знайде мені пса, дам 100 доларів. На третій день їду ровером до Боддінґтону, а Юкуньо з думки не сходить. Поблизу Боддінґтону праворуч висока гора, і я пригадав, що тут ще не був. І щось мене потягло. Перелажу через дротяні загорожі з ровером у руках, і з тривогою на душі пхаюся на гору, оминаючи каміння та живі й повалені дерева та чагарі і знову час від часу гукаю: "Юкі!

Юкі!" Уже переліз через верх гори, спускаюся на другий бік до підніжжя, зневірений і зажурений. Ліворуч глибоке провалля, а за ним здорове каміння, ніби його там хтось навмисно понакидав. Я ще раз оглядаюсь і гукаю: "Юкі! Юкі!" — і раптом аж очам не вірю: чую-скавучить, а далі придивляюся й побачив його голову. З-поміж великого каміння тільки голова виглядає. Я кличу його, а він, бідний, тільки попискує, зуби показує, значить радий, але чомусь не може рушитися з місця.

Пан Завадський розповідає й разом переживає трагічну ситуацію свого милого пса. Я дивлюся на оповідача, високого, стрункого, кругловидого чоловіка, і бачу, як у нього по щоці покотилась щира сльоза співчуття й болю за вірну йому тварину.

— Нарешті, я перелажу через той рів, добираюсь до Юкуня й бачу — у нього на нозі пастка, яка ще й застрягла між каменями, і він не може рушитись. Я швиденько зняв з ноги пастку, а він кидається до мене, лиже мені руки, скімлить від радости й болю, мов шалений, мало мені на голову не вискочить. Забув, що у нього ж нога болить, пастка ж пальці продавила до кістки, нога розпухла. І я сам' безмежно зрадів, що знайшов свого приятеля й помічника.

— І як ясе ви тоді добирались додому? — запитую.

— За якісь пів години ми вже були в Боддінґтоні,

— провадить він далі свою цікаву розповідь. — Найперше, пішли до "бучера" (м'ясна крамниця — Дм. Ч.), купив йому два фунти доброї ковбаси, бо він же три дні не їв і не пив. Ідемо, а він правою передньою ногою не може ступити, стрибає на одній передній, а поранену тримає в повітрі. Аж тут навинулась знайома фармер-ша, що живе поблизу і пропонує завезти нас обох додому. Я подякував їй, кажучи, що псові краще пробіг-тись після триденної неволі.

— А коли я приїхав додому, дружина розплакалась із радости й забрала Юкуня під свою опіку. За два місяці нога загоїлась, але пес далі куляє (шкандибає

— Дм. Ч.). Тоді вона повезла його до клініки для тварин. Ветеринар зробив операцію, і по трьох тижнях наш пес був уже цілком здоровий.

Уранці, коли ми поснідали й господар погодував своїх сиріт-ягняток, які приходили^до хати вранці, в обід й увечорі, та подоїв корову, яку йому Юко вже загнав до загороди, ми пішли пройтися до річки. Відра^-зу за хатою, серед посіву люцерни, лежав величезний евкаліпт. Коріння було вивернуте, гілля від важкого падіння обломилося, і тільки кілька надламаних гілок благально піднімали догори свої зранені руки.

-— Що це з ним сталося? Хто його звалив? — запитав л мого супутника.

— Це два місяці тому була тут велика буря, яка звалила мені кілька дерев, а серед них і цього велетня, що як богатир стояв тут серед поля.

Коли ми підійшли ближче, господар згадав ще одну історію, пов'язану з Юком, і почав розповідати:

— Оце, якраз під цим евкаліптом та біля нього трапилась ще одна пригода з Юкуньом. Тоді був тихий гарний ранок, навіть кукабари не одважувались порушити спокою своїм криком. Сонце тількищо виткнулося із-за гори, але ще не пекло. Ми з песиком ішли отак, як тепер, до річки. Аж дивлюсь — просто навпроти нас від річки, мов покотьоло, котить кріль. Його, видно, хтось дуже налякав, що він і світа Божого не бачив. А, може, він недобачав. Ми зупинились. Кролик, правда, не добігши з тридцять метрів до нас, зупинився, потім повернув праворуч і побіг убік. Юко відразу кинувся за ним, схопив його за спину. Це, мабуть, уперше моєму псові пощастило піймати кроля. Я лишив їх, щоб не дивитися, як він буде його душити чи роздирати, і пішов уперед. Але моя цікавість перемогла. Я оглянувся й бачу дивну картину: Юко прибіг до цього великого евкаліпта, що, як .вартовий стояв на полі, і, тримаючи далі кроля в зубах, почав вигрібати ямку під деревом. Земля там була піскувата, і ямка швидко була готова. Тоді пес поклав крілика в ямку, а крілик, видно, знову був переляканий новою бідою, бо не пручався, пес загорнув його лапою, мов неживого, піском і біжить до мене. Він знав, що кролі живуть у землі, і, мабуть, вирішив повернути його назад у землю. Ані їсти їх, ні душити йому не довелось. Та ледве песик пробіг з 20 кроків, як крілик вискочив з ямки й подався геть. Юко навіть не пробував його доганяти. І я подумав про нього: "Яке він благородне створіння!"

Походивши трохи біля замуленої річки, що сховалась за осокою та рядками дерев, злякавши кілька диких качок, ми повернулись до хати. По обіді я запитав господаря:

— А коли ж приходить ваша пошта, чи дістаєте газети ?

— Та я маю власного листоношу — сказав він і вийшов разом зі мною з хати.

—Юко, — гукнув він до пса, — принеси газети.

— Я здивувався, як ясе пес може допомогти в цій справі, до того ж я бачив, що поштова скринька стояла за пів кілометра звідси, аж за воротьми. Але пес відразу без вагання подався по дорозі до воріт, що ледве помітні були на тлі дерев. Я надів окуляри й стежив. Справді, Юко добіг до огорожі та воріт, перескочив через дріт, взяв щось на траві, і тим же шляхом біг уже назад. За кілька хвилин газети вже були в руках господаря.

— От бачите, я ж казав, що мій листоноша зараз принесе, — сказав він, посміхаючись, з задоволенням і гордістю за свого вихованця.

СВІЙСЬКИЙ КЕНҐУРУ гоп-гоп

(На фармі в Ю. Добровольського)

Довідавшись, що фармери брати Добровольські мають свійського кенґуру, що живе у них на фармі біля хати, я їхав до них, щоб подивитися зблизька й більше розпитати про цю дивовижну цікаву тварину. Авто несло мене поміж більших і менших горбів, вкритих лісом, по хвилястій дорозі, на далекій провінції, за 100 кілометрів від Перту, столичного міста Західньої Австралії. Ліси завжди притягали мою цікавість овоєю таємничістю, прихованою від людського ока, і я все поглядав на зелені стіни узлісся, що часом підступали до дороги.

Нарешті, авто повернуло ліворуч і, трохи проїхавши, зупинилося на подвір'ї моїх знайомих фармерів. Не хрюкали тут свині, як то бувало у нас по селах, не куд-кудахкали кури, але нас зустрів великий суворий на вигляд пес, чорний, кудлатий, як вівця. Він гавкнув кілька разів, але, побачивши, що разом приїхав і господар, замовк. Його звали Бубі.

Біля невеликої простенької хати ззаду ріс великий евкаліпт, що стояв, ніби вартовий, на цьому подвір'ї. В один бік простягалось пасовисько, а далі по узгір'ю розкинулись ліси. Під евкаліптом лежав

великий кенґуру. Пан Добровольський виніс із хати кілька шматків білого хліба, і ми наблизились до тварини, яку вони назвали Гол-Гоп.

— Ви дали йому влучне ім'я, — кажу я господареві, а він дає мені шматок хліба, щоб я, підійшовши повільно, дав кенґуру.

— Він любить білий хліб, — сказав господар, а потім звернувся до 14-річного фотографа, свого онука Степана:

— А ти, Степанку, спробуй зробити гарну світлину, як Гоп-Гопа вгощатимуть хлібом.

Я помаленьку наблизився до тварини, яка підвелася, побачивши, що я йду з хлібом у руках. Однією рукою я почав гладити по спині, а лівою давав хліб. Гоп-Гоп обережно одкушував малі шматочки й жував, а Степан-ко тим часом уже клацав своїм апаратом. Кенґуру кілька разів міняв місце, відскакував далі, але я знову помалу підсувався до нього й давав хліб. Тварина, видно, боялася мене, незнайомої людини, бо коли я гладив по спині, то помітно було, що її шкіра дрібно тремтіла. Потім, наївшися, чи може йому набридла моя присутність, він раптом пострибав набік і, легко перемахнувши через дротяну огорожу, присів на траву далі від усіх нас. Тим часом підбіг Бубі, і, пролізши крізь дріт огорожі, підійшов до Гоп-Гопа і, як давній приятель, торкнувся носом до його носа, лизнув кілька разів на знак старої приязні й ліг біля нього.

Коли ми зайшли до хати, я запитав:

— Деж ви дістали собі цього Гоп-Гопа?

— А це було так, — почав фармер, — ми посіяли отут поблизу під лісом кілька акрів вівса. Виріс гарний овес, але щовечора, як тільки сонце починало сідати за гору, з лісу виходили кенґуру, перескакували через дріт і паслися, а ще більше тільки товклися на тому вівсі. Багато витовкли мені, і я вирішив стріляти, щоб віднадити їх від мого посіву.

— А хіба дозволено стріляти кенґуру? — запитав я.

— Загалом заборонено, але я запитав у поліції, і мені сказали, що, коли роблять шкоду, можна стріляти. А їх же іноді збиралося більше десятка і великих, і малих. Тож я сідав перед вечором за кущами і, як вони приходили й починали грища на моєму вівсі, стріляв.

— І вам не шкода було стріляти таку гарну тварину?

— Мені теж шкода, — сказав фармер, — але ж нема ради: я сіяв овес для овець та корів, щоб підгодовувати, бо свіжа трава набридає, а вони, ці кенґури, знищували.

— І скільки ж ви їх забили?

— 12 штук застрелив, у чотирьох з них були маленькі в мішках, але з них тільки оце одно вижило.

— Чим же ви його годували?

— Спершу молоком, але їхні шлунки не сприймають коров'ячого молока, тому троє й загинуло. То я поїхав до Перту та в зоопарку дістав крапель, які додавав до молока, і це допомогло врятувати малого.

— А де ж ви його тримали змалечку?

— Спершу спало в хаті, в коробці, де ми намостили теплої підстилки на спід. Спало воно завжди догори ногами, так, як вони сплять у матері в мішку. А воно любить тепло, — казав господар, — моя дружина часто брала його на руки, то воно відразу лізе під светер і там гріється. Так жило в хаті з пів року. Але щоночі прокидається й бігає по хаті, понагаджує й нас побудить. А потім взяли його надвір, почепили на паркані торбинку з діркою збоку. І воно туди само влазило, спало там і вилазило та бігало з нами скрізь. Одного разу влітку було тепло, ми

відчинили вікно на ніч, і воно стрибнуло через вікно просто до дружини на ліжко й налякало її. Уранці часом підійде до вікна, стане на задні лапи й заглядає або й постукає. То означало, що хоче їсти. А бувало, що і вночі щось йому заманеться й починає стукати в шибку.

— А як вони потоваришували з Бубі?

— З псом вони давно вже великі друзі: разом бавляться, лижуться, бігають, перекидаються і сплять. А як Степан уранці йде до школи, то завжди проводять його до автобуса, який тут проходить.

— Ну, а надворі Гоп-Гоп шкоди не робить?

— Та де не робить! Особливо давніше, як тільки дружина повісить надворі на шнурах білизну, так наш Гоп-Гоп і починає бавитись: постягає додолу, побруднить. Дружина вже й лупцьовки давала, навіть хотіла щоб я його забив. Але я стримався, вже звик до нього, та й Степан любить його, і я не забив таки. Все ж таки воно цікаве створіння, — хвалив господар. — Бачите, і воно так звикло до нас, що хоч і живемо серед лісів, де є багато кенґур, не тікає до них. Колись було зникло, два дні не було, думали, що пішло до своїх родичів, але вернулося і вже більше не тікало. Видно, там його вже не прийняли до свого гурту.

— І що ж він щодня отут сидить під евкаліптом?

— Ні, казав господар — як ми йдемо на поле чи до лісу щось робити, то він і Бубі вирушають з нами. Ми розпалимо в лісі чи під лісом вогонь, щось робимо, і він ляже біля вогню. Але коли приходить чужий пес, то гнівається, невдоволено видає звук "гу-гу".

— Чим ви його годуєте? — продовжую я розпитувати пана Добровольського.

— Любить хліб, садовину, виноград. Як голодний, то стукає іноді і в двері, або сам заходить до хати, коли двері відчинені. Любить, коли чухати його попід шиєю. Іноді для розваги починає сам робити спортові вправи: крутиться, підскакує, схопиться за гілку евкаліпта й гойдається, як на гойдалці. Але часом його розваги нам не подобаються. Якось покосили ми сіно, спресували в балі, поскладали по п'ять в одну купу, щоб сохло, то він підійде і, підскочивши, так штовхне ті балі, що всю купку розкидає. Раз дружина хотіла заперти його в хлів, щоб білизни не чіпав, але уперся, крутить головою на знак протесту й не пішов. Але от пса можна навчити чистоти, — підкреслював оповідач, — але кенґуру не піддається: напаскудить у сінях чи в хаті і хоч побий — не помагає. Правда, білизни вже не зачіпає, порозумнішав.

Подякувавши за розповідь та знайомство з кенґуру, ми вирушили назад. Знову пролітали повз нас з обох боків ліси, отари овець та рогатої худоби, і де-не-де самотньо стояли будівлі срарм. Біля хати срармера пана Завадського, де я замешкав, • нас зустріли два пси, Юко й Мері, що як вірні вартові, сиділи на дорозі біля шопи й виглядали господаря.

Увечорі господар знову погодував теплим молоком двох ягняток-сиріт, яких не признали рідні мами, коли ще вони народилися. Вони тричі на день самі приходили до хати й меканням сповіщали про себе. Десь уже перед 11-ою годиною ночі ми лаштувалися спати, як від лісу долинуло якесь не то гавкання, не то скигління. За цим враз загавкали наші собаки.

— Чуєте, — сказав господар, — то лисиці озиваються на узліссі. Але я вже не маю для них індиків: досить, що задушили 15 штук, а двох ми самі зарізали.

Фармер п. Ю. Добровольський біля своєї худоби. Поруч нього пес Бубі. Фото Степан Сітко, 14 років.

ПОЛЮВАННЯ НА КЕНГУРУ

Увечорі, коли закінчили працю біля будови басейну та спорудження нових приміщень, зайшов сусідній фармер, австралієць Рон. Йому часом скучно на своїй фар-мі, і він приходить на пластову площу побалакати, пожартувати. Часом принесе нам яблук, груш або й картоплі чи молока. Ми вже звикли до нього, а він до нас.

—■ Ходімте до мене, — сказав він цього разу, — подивимось на телевізійну програму.

Трохи побалакавши, Михайло з Юрком пішли до Ропа. Після телебачення його дружина запросила до чаю, а потім знову розмовляли про різні справи, про роботу на пластовій площі, про ціни на ділянки в цій місцевості й наостанку про кенґуру, що часто завдають шкоди Ронові, а іноді відвідують і пластову площу, де зеленіє трава.

— Тепер, — сказав австралієць, — є багато молодих кенґур, з них добре м'ясо...

-— Але ж шкода їх, — відповів на його слова Юрко, — гарна й мирна тварина, шкода стріляти.

— Та вони гарні для вас, а нам роблять шкоду: то городину витовчують та поїдять, то заберуться в садок по яблука.

— Що, люблять яблука? — запитав Михайло.

— Та якби тільки їли, а то, бісові душі, не стільки з'їдять, як попсують, позривають зеленими, — розповідав Рон. — Якось надвечір я ліг у садку спочити на сіні. Аж дивлюсь через дротяну огорожу легенько перемахнули дві. А яблука вже поспівали. От вони й пострибали до яблунь. Яблуні, правда, у мене височенькі, думаю собі, може не дістануть. Так ні, їм, видно, подобається така робота: підскочить футів на вісім догори, зірве й кине додолу. І то по черзі, то одна, то друга.

Пластуни з зацікавленням слухали Ронову розповідь, а він повідав далі:

— Стрибати вони майстрі! Часом їдеш через ліс ав-том, то вона, мов умисно, як плигне просто через авто з одного боку дороги на другий. І то ніби спеціяльно чекає, поки проїжджатимеш. Добре, що тепер не приходять до нас дикі свині, бо від тих, було б ще більше шкоди.

— А хіба тут є в лісах і дикі свині? — запитав Михайло.

— Та тут близько немає, а далі, миль за ЗО то ходять табунами. Правда, вони не справжні дикі, а свійські, але такі, що здивачіли, виплодившись у лісі й не маючи господаря.

Пізно увечорі Михайло з Юрком поверталися до своєї хати. Навколо широкої площі розляглися густі ліси. Михайло вирішив таки піти пополювати на кенґуру. Взявши фльоберта та набої з розривними кулями, він пішов через долину, побіля будованого басейну, де ще лежали купи викопаної землі, він наблизився до лісу, що ліворуч підіймався на гору, починаючи від самого потічка. І відразу ж просто назустріч з лісу з'явилась кенґуру.

— Ну, мені сьогодні повезло, —■ подумав він, — і, наблизившись на 15-20 футів, вистрелив. Кенґуру похитнулась, але стояла на місці й чомусь не тікала.

— Невже не вцілив? — подумав він, але підходити боявся. Тоді він вистрелив вдруге, і тварина впала на землю. Вона була середнього розміру чи зросту, а він широкоплечий, коренастий, хоч і не дуже високий. Тепер він вирішив, що вже безпечно наблизитися й забрати її. Але в той момент, як він уже був за два кроки, кенґуру схопилась, щоб тікати. Михайло лишив на траві свою рушницю й кинувся до пораненої тварини. Він схопив її ззаду, коли вона зробила вже перший стрибок. Але вона мала ще досить сили, щоб боротися за своє життя. Вона

пробувала вирватись, кидалась в усі боки, пробувала плигати, а Михайло тримав її з усієї сили за шию, бовтався на її спині й ледве тримав.

За п'ять хвилин боротьби вона так витрусила його, що весь був мокрий, але не пускав. "Як пущу, — думав він, — то вона роздере мене тут своїми лапами". Він не раз чув, що поранені кенґуру кидалися на напасників і кігтями лап розтинали навіть шкірянки, а часом і робили каліками тих мисливців.

І він прикладав останні зусилля, щоб не випустити її з своїх рук. А вона не припиняла вириватись: відштовхуючись від землі ногами, щоразу підкидала Михайла на своїй спині, хропла, кидалась на всі боки.

Руки в нього були подряпані й сочились кров'ю. Він уже не рад був, що пішов на полювання. Десь на 10-ій чи 15-ій хвилині Михайло вже не витримав цієї боротьби й пустив кенґуру. На щастя, вона не кинулась на нього, а пострибала в ліс, знесилена такояс ранами й боротьбою.

Михайло бачив, як її передня лапа безвільно бовта-лась, але правою вона ще обпиралась і стрибала. Він гукнув на допомогу Юрка й Любомира, які чули постріли і, вийшовши на середину площі, чекали Михайла із здобиччю. Коли хлопці прибігли, то почали всі шукати слідів, щоб таки піймати кенґуру. Знаходили сліди, кров на траві та листі. Так пройшли з дві милі і, загубивши слід, поверталися назад без нічого.

— Подивіться, — сказав Михайло, засукуючи рукава та підносячи сорочку, що висмикалась із штанів. ■— Тільки тепер хлопці звернули увагу, що вся одежа на Михайлові була пошарпана, подерта, сорочка і штани забруджені, а на тілі та на руках було з три десятки подряпин та невеликих ран.

— Почувши наш гомін та постріли, надійшов Рон. Довідавшись про невдале полювання та боротьбу з кенґуру, він повчально сказав:

— Ніколи не пускайся сам на кенґуру. Я колись сім куль всадив їй в голову, а як підійшов, то ще не капітулювала, дряпалась, махала лежачи лапами.

Вечір закінчився розмовами про кенґуру та невдале Михайлове полювання. Хлопці збиралися того вечора поїсти смачного супу з кенґурятиною, але довелося їсти вечерю без м'яса.

II. З ріпного поля

ВОВЧЕНЯ

Смеркалось, коли до хати увійшов батько і, щось тримаючи в полі чумарки, сказав до сина:

— Василько! А якого я тобі звіря приніс — і випустив на долівку сіреньке щеня. Але побачивши, що по обличчю хлопця пробігла тінь розчарування, батько додав:

— Та це ж вовченя, а ти думаєш...

— Вовченя? — перепитав хлопчик. А звірятко тим часом, підібравши під себе пухнастий хвостик, метнулось під ліжко. І Василько, сівши коло ліжка, стежив за кожним рухом сірого вовченяти.

Слово "вовк" для Василя звучало гордо.

Скільки він чув страшних оповідань і казок про вовків. А тепер у нього в самого є вовк.

Дідусь йому часто розповідав про вовків, ще за ті часи, коли їх було багато. І про те, як за ним гналися два вовки, коли він їхав уночі повз ліс

додому, і про те, як вовки колись узимку, зібралися по високих заметах снігу, прорвали у хліві стріху і, залізши, порозривали багато овець.

Також розповідав, як він на засідках у лісі убив сусідського собаку, прийнявши за вовка.

— Ні, я з нього зроблю ручного вовка, — думав Василько. І, справді, вовченя швидко звикало, особливо до Василька, який завжди його доглядав і годував.

За кілька день хлопець влаштував вовчення у хліві. Він узяв діжку, намостив соломи й переніс його туди, назвавши його Сірком. Скоро про Сірка знало ціле село. Багато дітвори приходило подивитись на вовчення, хоч оком глянути. Василько так звик до нього, що, прокинувшись уранці чи прийшовши із школи, відразу біг до Сірка, який, здавалось, теж чекав його з неменшою радістю, ставав на задні лапи, намагався вилізти з діжки. І Василько виймав його, виносив з хліва, бігав по двору, дратував його, перекидався, качався разом з ним по траві. Дворові собаки Плахта та Рябко теж не ворогували з вовченям і ставилися до нього, мов до щеняти.

Пізніше Василько прив'язував Сірка на ланцюжок до паркану, щоб де не забіг або щоб хто його не вкрав. Люди, що йшли повз двір, часто зупинялись, щоб подивитись на вовчика, кинути йому шматок хліба чи м'яса.

І хлопцеві приємно було, що деякі жінки з острахом поглядали на вовка, з яким він, Василько, був у такій дружбі.

За півроку Сірко уже зробився великим і міцним. Коли до нього приходив Василько, він намагався зчепитись і лизнута хлопцеві губи, обнюхати кишені, чи не приніс чого їсти, але хвостом майже не махав, як це роблять собаки.

Іноді, побачивши в садку чужого собаку, Василько відпускав його й разом з своїми собаками пускався навздогін. І горе було чужому собаці, якщо він не встиг втекти геть, живим його вже не випускали. Особливо жорстоко розправлявся з ним Сірко. Проте, Василько став помічати, що собаки починали ніби боятись вовка, триматись осторонь. А трохи згодом Сірко уже часто ошкіряв зуби на свиней і собак. Тому доля вовка незабаром принесла Василькові чимало смутку.

Вирісши у дорослого вовка, він, мабуть, відчув самотність, тягу до свого вовчого життя.

І часто серед ночі, коли на селі панувала тиша, раптом розносилось тужливе затяжне вовче виття. Тоді навколишні собаки починали гавкотняву, зчиняючи ґвалт і не замовкали до ранку, чуючи близьку присутність свого ворога.

— Треба буде вовка вбити, — сказав якось увечорі батько, — а то ще якогось лиха накоїть.

Сусіди теж підказували таку думку. Але одного ранку Василько стривожений убіг у хату і крикнув:

— Тату, вовка нема, втік!

Справді, мов передбачаючи небезпеку, він уночі одірвався і втік із шматком ланцюга.

З тиждень хлопець тяжко сумував і скучав за вовком, але потім весіння робота потроху розвіяла цей смуток. Василько уже сам був парубійком і на нього чим далі, більше лягало роботи.

Влітку їхні вівці паслися з загальній отарі за п'ятнадцять кілометрів від села в горах, і йому доводилося їздити туди по молоко, по сир або разом із іншими хлопцями пасти овець чи скотину.

На ніч вони загонили овець у загін, а самі ночували в курені. Коло пастухів було кілька собак, що допомагали пасти, а також стерегти вночі, щоб не напали часом вовки, що траплялись поблизу в гірських лісах. Він сам не раз чув зловісне виття вовків, що тривожило отару й пастухів, розносячись луною по лісу.

Час швидко минав. Було під осінь, коли Василько, їдучи верхи, повертався з пасовиська додому. Потроху смеркалося. Він переїхав місток і, прив'язавши коня, збіг до потічка напитись води. Та не встиг набрати її у пригірщ, як кінь раптом захропів і затанцював на місці.

Хлопець кинувся назад, але кінь, перервавши уздечку, щосили подався по дорозі їв бік села.

Василько почав був кликати коня, але вмить оторопів: до нього з-за кущів вибіг вовк. На мить зупинившись, він знову став наближатись до хлопця. Затремтівши з переляку, Василько вихопив з-за халяви свій ніж і вирішив боронитися. Але в ту ж мить помітив на шиї вовка нашийник і шматок ланцюга.

— Сірко! — крикнув, зрадівши, Василь.

Вовк, видно, перший пізнав Василька і сміливіше підбіг до хлопця. Тернувшись по-давньому об його ноги, він почав обнюхувати кишені.

"Певно, голодний", —• подумав Василько і дав йому шматок коржа.

За кілька хвилин хлопець виходив з лісу, а поруч нього біг Сірко. Василько гладив його по спині, а він тулився до ніг, забігаючи то з одного боку, то з другого, ніби хотів затримати свого приятеля.

Але коли в долині блиснули вогники села, а потім почулося й гавкання собак, вовк зупинився, заворушив вухами й далі не пішов. Тоді хлопець взяв за шматок ланцюга і попробував повести його. Проте після

кількох кроків вовк знову зупинився. Та Василько й сам знав, що дома для Сірка спокою не буде, сам батько буде проти й може забити Сірка, тому й сам уже не хотів вести його далі. В цей час Василькові зробилось невимовно боляче й шкода Сірка. У хлопцеві ворухнулась давня приязнь до тварини, яку він так любив, вирощував, годував, бавився, але життя поклало між ними глибоку прірву.

Але надворі тим часом уже майже зовсім смеркло, треба було поспішати, щоб дома не турбувалися про нього. Постоявши ще трохи на місці, Василько нахилився, обійняв Сірка за шию, притулився щокою до теплої морди вовка і трохи не заплакав.

Потім хотів уже йти, але вернувся зінову. відчепив нашийника з шматком ланцюга, ще раз обійняв слухняну тварину й пішов геть, раз-у-раз оглядаючись.

Зникаючи позаду в темряві, вовк стояв на місці, дивлячись Василькові вслід. І коли вже хлопець досить далеко відійшов, позаду почулось сумне затяжне виття, виття, в якому чути було важкий смуток і самотність.

А люди після того часто згадували про вовка й казали, що то, мабуть, не справжній вовк, а наполовину собака, що так звик до Василька.

ЛЯУІЛклл"УХЛА/Х**УІ*ЮЯ"/З."*/а"КҐХ*^."^7." "/О"ІҐХ* уд""/а""/З-"

ЗАЙЧИК

Вибіг зайчик із лісочка Пошукати десь куточка, Щоб лягти, хоч на хвилину, Задрімати та спочинуть, Бо в ліску лисичка бродить, Як впійма — не пустить зроду. То страшний для нього звір, Обшукує цілий бір. Де замет, ярок, нора — Скрізь вона оббіга враз. Тим то зайчик не сидить —

Геть тікає 'від біди, Де долини, де бугри — Швидше в поле — Стриб, стриб, стриб.

У ТЕМРЯВІ

Це трапилося влітку, коли група школярів-футболіс-тів приїхала на змагання до іншого міста. Розташувавшися у клюбі, учні разом із своїм керівником фізкультури вирішили піти на вечір спорту. Тільки невеличкий Федь почував себе після дороги стомленим і збирався відразу лягти спати.

— Ти ж боятимешся вночі без мами, — виходячи, насмішкувато кинув Гриць, що завжди дратував, насміхався над Федем, як над найменшим.

— Нічого, спробую, — обізвався Федь — не всі ж такі сміливі, як ти, що на печі без палиці сплять...

А коли надворі смеркло, хлопчина вже лаштувався спати. Ніхто, звичайно, в ті часи "і ліжок, ні подушок тут не готував. У похмурному забрудженому клюбі висіло на стінах тільки кілька набридлих плякатів та в кутку стояло розладнане піяніно. Навіть світла на той час у клюбі чомусь не було.

Зсунувши докупи дві лави, Федь поклав під голову свій піджачок, а під нього — вузлик з харчами й ліг спати. Але відразу заснути все ж він не міг. У вікна зазирали зорі, і хатню темряву трохи розріджував повний місяць, що теж поглядав крізь гілля осокорів, які росли перед будинком.

Хлопець ще думав про завтрішнє змагання, де він грав беком, про набридливого Гриця, який сьогодні на дорозі просто з чужого воза украв кавуна так, що дядько не бачив.

— Такому шибеникові скрізь щастить... подумав Федь, коли вже сон почав затуманювати думки.

Скільки Федь проспав, він не міг сказати, але прокинувся від якогось ніби поштовху, але від якого саме —■ він не міг второпати. У вікно так само поглядав місяць, але сутінки в клюбі мов ще більше погустішали. Та, подумавши, що це йому так здалося, Федь уже хотів знову задрімати, як раптом почув, що легенько рипнули двері. Хлопцеві стало моторошно: чуже місто... ніч." сам у кімнаті... Лежачи горілиць, Федь не зводив очей із дверей, що були від нього за кілька метрів і вели в коридор чи сіни.

— А може це знову так вчулося, що рипнули, — думав він. Але в ту ж мить, двері знову рипнули і ніби у відтулину із-за дверей висунулась якась тінь. Але сутінки були такі, що тяжко було щось більше добачити. Холодок настирливіше пробіг по грудях, а сну — ніби й не було.

В цей час, бажаючи повернутись чи підвестись, Федь ворухнув ногами і закам'янів: його ноги були прив'язані до лав. Розв'язавши мотузок тремтячими руками, хлопець не знав, що робити далі.

— Може то злодії хотіли їв нього гаманець витягти? — міркував він, сидячи на лавах з товстим, мов налигач, оривком у руках. Федь не відривав очей від дверей, за якими, здавалось, ховалась причина його неспокою і хвилювань.

Серце йому стукало, як після швидкого бігу, але вийти й подивитися — було трохи страшнувато. Але коли за хвильку знову почув скрип і шматок якоїсь тіні з-за дверей, його нерви не витримали — він схопився і, тримаючи удвоє складений товстий оривок, кинувся до зловісних дверей. Але, що за диво: розчинив двері, але в сутінках коридорчика чи сіней нікого не було! Холодна комашня знову сипнула по його тілу. І головне, що ніякого шереху не почув, а зовнішні двері — зачинені.

— А може тут? — подумав докраю стривожений тринадцятирічний хлопець і потяг до себе праву половину дверей, що закривала правий кут коридорчика.

Справді, мов прилипнувши до кутка, стояла темна людська постать. Одна мить, і Федь замахнувшися, почав з усієї сили раз по раз бити просто по голові, не думаючи про наслідки.

— Ой, Федю, це я! — закричав раптом викритий Гриць. Федь, певно, бив би далі, але в ту мить почувся на вулиці веселий гомін, розчинилися зовнішні двері, і цю сцену побачив гурт спортовців.

Гриць не сподівався від Федя такого повороту й сміливосте й не зважився навіть піти у протинаступ, а тільки просився та затуляв лице, а Федь усе додавав: — Ось тобі! Ось тобі!

А коли хлопці їх розвели й почали розпитувати, що сталося, то виявилося, що Гриць, прийшовши трохи раніше, вирішив поглузувати й налякати Федя. Прив'язавши ноги й розсунувши в головах лави, він хотів, щоб той упав між лави, а ноги були б угорі, прив'язані до лави.

Грицеві було соромно до сліз від цієї поразки, а Федь був мовчазний, але в душі радів, що хоч раз порахувався із набридливим задавакою. Всі довго ще сміялися, а Федь, лежачи знову горілиць на своїй лаві і щоб добити свого противника ще й словами, сказав:

— Бач, який герой, надумав сплячого лякати! Розумний того б не зробив, а то в нього голова, як казан, а розуму — з ложку.

Школярі ще більше зайшлись реготом', а Гриць мовчав, боячись за те, що завтра буде видно у нього на лобі й на обличчі смуги від оривка.

Після того випадку всі школярі, а особливо дівчата, часто кепкували з Гриця, говорячи:

— Грицю! Ти ж гляди не злякай мене!

РАНОК

Дзвенить піснями ранок. Купається в росі, А сонце із-за хмари / Дивується красі.

Співає пташка знову, Зустрівши сяйво дня, А промінь з трав шовкових Вже роси проганя.

На полі знявся вітер, В траві зашепотів І швидко геть за обрій В простори полетів.

НА ПОЛЮВАННІ

Гриця ми знали ще змалку. Він і тоді чи в хаті, чи в садочку завжди бавився своєю різноманітною зброєю. А увечорі, коли лагодилися лягати спати, все те верталося на своє місце.

Дерев'яна рушниця ставала в куточок, а шаблі, списи та луки розвішувались на стіні, коло його ліжка.

Мати часто посміхалась, дивлячись на скупчення тієї зброї, а іноді й гнівалась, що у хату наносить різного паліччя, але Гриць, насупившись, серйозно відповідав:

— І що то, мамо, за козак, що зброї не має?

А потім, мов жартуючи, додавав: — Що ви думаєте, як нападуть вороги, то вашими горшками та мисками будемо одбиватись чи що?

І мати, усміхнувшись, заспокоювалась.

А Гриць не раз просив татуся купити йому справжню рушницю.

Але то було давніше, а тепер він уже переходив до п'ятої кляси.

Тепер Гриць не раз ходив із старшим братом на полювання то на диких качок, то на зайців.

Часто стріляв у ціль, а також убив кількох галок.

Але сьогодні, коли він прийшов із школи й показав річне свідоцтво, де рівненьким рядочком стояли лише дуже добрі оцінки, тато дозволив йому взяти дрібнока-ліброву рушницю.

— Іди, — сказав лагідно батько, — може якого горобця в саду злякаєш. —— Проте старшому синові доручив наглядати за ним, хоч здалеку.

І Гриць, схопивши новеньку рушницю, ніби на крилах, полетів у садок. А день був соняшний і гарний.

Ліворуч, у долині, за вербами, хлюпосталась річка, а ген далеченько за садком, починався й тягся аж до обрію, мюв хмара, ліс.

Розповідають, що в ньому трапляються дикі кози та інші звірі. Налітаючи з лісу, часто над хутором кружляють великі шуліки, а іноді навіть і орли.

Казав дідусь, що стереже поблизу баштан, — пригадав Гриць, — що двічі стріляв на здоровенного шуліку, коли той курку схопив, і не влучив.

І, йдучи садком, хлопчина мріяв про диких кіз, про вовків. У садку в цей час ходила індичка з індичатами, які, ганяючись, ловили комах.

Наш юний мисливець помітив, як індичка, піднявши голову вгору й повернувши її набік, щось побачила й киркнула. Індичата, мов по команді, сипнули в різні боки й поховались у траві .

Гриць і собі глянув угору, знаючи, що це означає якусь небезпеку — кібець абощо.

Але нічого не помітив. Пішовши в холодок під дерево, він знову став придивлятися. Справді, далеко вгорі літав шуліка. Гриць навіть подумав: "І як та індичка могла помітити?"

А хижак тим часом кружляв і поволі знижувався над річкою. Ховаючись попід деревами, хлопець і собі став поспішати до річки.

Він знав, що на річці є качки і той може напасти. А птах, кружляючи, спускався есе нижче й нижче. Раптом він стрілою полетів униз. Було чути, як закричали качки там, де за кущами верболозу зник напасник. Гриць з усіх сил кинувся туди. Він уже добігав до верболозу, як схопився шуліка і швидко почав підійматися вгору, щось тримаючи в лазурях.

Хлопчик тремтів від хвилювання: влучить чи ні?

Вибравши зручний момент, він прицілився й вистрелив. Звук був слабий, але хижак здригнувся весь, мов з переляку, частіше замахав крилами, потім ніби зупинився, гойднувся й почав падати, все ще махаючи крилами.

Хлопчик стояв і не вірив своїм очам: хижий птах справді падав. Гриць рушив з місця лише тоді, коли побачив, що, падаючи, хижак випустив щобь з пазурів, і воно, впавши додолу, закрутилось на місці. Підбігши ближче, наш мисливець був вражений несподіванкою: це був тхір! Він ще плазував, ошкиряв зуби й люто сичав. Кількома ударами хлопець покінчив з тхором і кинувся до шуліки, який бив крилами об землю й намагався втекти. Він був поранений у крило й не міг летіти.

За кілька хвилин з нечуваною радістю Гриць наближався до хати, несучи тхора і здоровенного хижого птаха.

Лише прийшовши додому, хлопець догадався, що тхір підкрадався на березі до качок і, не схопивши їх, бо вони, побачивши шуліку пірнули в воду, сам потрапив шуліці в пазурі.

Ця Грицева перемога швидко облетіла весь хутір.

Про нього говорили і старі й малі. До нього приходило багато дітей, щоб подивитися на справжнього лютого шуліку.

КУРІНЬ

Опустіли поля, Завмирають лани, Тільки вітер гуля, Наліта з далини.

Ще недавно баштан Кавунами ряснів, А тепер лиш літа Чорна зграя круків.

І старенький курінь Похилився тепер, Мов чекає когось, Щоб підвів та підпер.

Був там сторож Назар, Із ціпочком дідусь, Та, прощавшись, сказав — На те літо вернусь...

Опустіли поля, Позавмерли лани, Тільки вітер гуля Наліта з далини.

НІ ПОГАНО, НІ ДОБРЕ

З протилежних боків, весело підстрибуючи, вибігають на сцену дві школярки, Галя й Марійка, і вітаються.

Галя: Добрий день, Марійко!

Марійка: Добрий день, Галю!

Галя: А ми сьогодні диктат писали!

Марійка: Диктат??? (Злякано, сплескуючи руками) О, це дуже погано!

Галя: Та не дуже то й погано, бо я "е зробила жодної помилки!

Марійка: Жодної помилки? О, це дуже добре!

Галя: Та не дуже то й добре, бо я не знала, як писати слово "Дзиґа" в давальному відмінкові й заглянула до Катрусі, а вчителька побачила...

Марійка: Побачила? О, це дуже погано!

Галя: Та не дуже то й погано, бо, хоч учителька й записала мені про це в щоденник, я гарненько ґумкою витерла...

Марійка: Витерла?! О, це дуже добре!

Галя: Та не дуже то й добре, бо тато додивився, як підписував щоденник, і схопив мене за руку...

Марійка: Схопив?! О, це дуже погано...

Галя: Та не дуже то й погано, бо він схопив мене за руку й запитав, чи я буду ще так робити. А я сказала, що ніколи, ніколи, ніколи... І він простив мені.

Марійка: Простив? О, це дуже добре!

(Обоє сміються і, взявшись за руки, танцюючи, пробігають по сцені).

Марійка: Знаєш що, Галю. Побіжимо до Христинки та й їй розкажемо про твою пригоду з диктатом.

Галя: Добре, тільки давай бігти наввипередки!

(Обоє вибігають за лаштунки).

ОСІНЬ

Три стрункі тополі Вийшли на жнива, Ген, де серед поля Гомін вирував.

Стали край дороги З тінню-холодком, Шепотіли довго, Стоячи рядком.

Та жнива минули, Не скрипить гарба, Жовтою дихнула Осінню журба.

Там, де було просо, Вже лежить рілля, Ходить осінь боса По сумних полях.

В далеч втопиш очі —• Чорно, не пройти... І прядуть щоночі Темряву дроти.

Вітер знов наскочив, Холодом подув І зірвав листочок В пізньому саду.

Закрутив над тином, Мов не мав жалю, І з розгону кинув Просто на ріллю.

ЗИМА В ЛІСІ

Стіна безлистих засніжених дерев стогне від шаленого зимового вітру. Вибігши на узлісся, стали понад окопом кущі терну та ліщини, перегородивши шлях сніжній стихії. Вони аж позгиналися під вагою заметів.

Та ось трохи далі за окопом і кущами починається гущавина дерев. Тут, глибше в ліс, уже затишніше й снігу менше. Вітер не ріже обличчя, не шарпає за одяг. Тільки по верхах дерев перекочується шумовиння хвиль вітру, хитаючи дебелі стовбури дубів, берестків, осик, лип та беріз.

На перший погляд здається, що все живе лягло тут у зимову сплячку, завмерло. Але придивіться, прислухайтесь і ви переконаєтесь, що життя в лісі триває, йде своїм зимовим шляхом. Ось під кущем переплітаються мишачі стежки, зникаючи під снігом, а під купою хворосту видно кругленьке лігво — там донедавна спочивав заєць.

Зайці на зиму переходять з поля до лісу. їх уже не лякає шепотіння листя, тут тепер можна краще сховатись, як у полі. І, справді, ви раз-у-раз натрапляєте на заячі сліди.

Почувши гомін сокири і тріск дерев, прямуєте в той бік. По дорозі спостерігаєте, як з гілки на гілку перелітає ракша, як десь кричать білобокі й довгохвості сороки. Незабаром опиняєтесь серед табору різних дерев та хворосту. Двоє саней, навантажених деревом, стоять на дорозі, а скрізь навколо маячать пеньки.

На одному зрубаному дереві сидить лісник і розмовляє з лісником сусідньої ділянки лісу.

— Люди щодня приїздять з ордерами й забирають дерево, гілля, хворост — розповідає наш лісник, — Треба стежити, щоб не зрубали того, чого не слід, щоб не взяли без ордера зайвого.

— А хіба й крадіжки бувають? — питаете.

— Та тепер ні, а там давніше траплялось, — розповідає він, поправляючи чорну смушеву шапку. І, запаливши нову цигарку, говорить далі:

— У нас якось були в лісі напиляні бруси дерева. Приходжу одного ранку — аж трьох брусів немає. Придивляюся, а слід від брички є, а від коня немає. Видно, самотужки повезли, — думаю собі. — Став іти по сліду, коли так і є: наші бруси лежать у хліві крайнього двору та ще й обмазані кізяком, щоб не впізнали.

Після цього починає розповідати другий лісник, як він колись, заночувавши в лісі, спіймав злодія, що крав хворост... І лісники один поперед одного розповідають про життя і пригоди в лісі. Вони розповідають також про те, що тепер розплодилось багато зайців і лисиць, бо ніхто на них не полює: повідбирали рушниці. Лісник якось бачив на посадці однорічної акації понад 50 зайців.

— А одна лисиця так знахабніла, — казав лісник у чорній смушевій шапці, — що 'вибігла на дорогу поперед мене й давай підскакувати та перекидатись, ніби хотіла подратувати мене. Я вже й з рушниці націлявся на неї, щоб налякати, бо стріляти нам в таких випадках не дозволено — тривога буде, бо воно ж саме воєнний час.

— А я й з вовком зустрічався, — почав розповідати другий лісник, вусатий дядько в заячій шапці-вушанці. — Іду одного дня увечорі з лісу додому дорогою, коли це щось шелеснуло попереду в кущах. Аж вибігає на дорогу... Я спочатку думав, що це собака, аж за тим блиснули вогники вовчих очей. Я злякався й остовпів. Став і стою. Вовк теж зупинився метрів за сім. А рушниці не було. Подивився не мене, потягся солодко, мов після сну, і побіг собі далі в ліс.

— Та їх тепер розвелося багато, — почала знову чорна смушева шапка, — бо їх розплодила війна. Ось цього літа наші в'язали на полі сноли, як з жита вибіг вовк. Всі підняли крик, рвонулися з місця й косарі, то він обернувся і знову пірнув у жито.

■—— А це хворост на тини? — питаю лісника.

— Ні, ця ліщина вже перестаріла: їй більше, як шість років. — А трохи згодом почалась мова про наші східноукраїнські ліси, багаті на ліщину, і що далі на північ ліщини немає.

— Тут зате маємо добре дерево, як гостролисті кленки та чорнокленки, з яких роблять гарні полозки, гребінки, — розповідав дядько в вушанці, — а там у їхньому лісі більше дуби та в'язи, що йдуть на гарби, колеса, на обіддя.

Тим часом під'їхали підводи й лісникові принесли нові ордери на дерево. Цілими днями господарюють лісники на своїх ділянках серед цього холодного шумливого моря дерев.

Виходите на узлісся, і вітер знову хапає вас в свої обійми і ще запекліше кидає в обличчя сніжним порохом. Але поблизу видно вже околицю села, сіро-чорні клубки диму йдуть з багатьох димарів, і ви вже чекаєте того моменту, коли рипнуть хатні двері і вам в обличчя дихне рідне хатнє тепло й затишок.

ІДЕ ЗИМА

Зів'яла, стомилася осінь, Пожовкла й упала до ніг, А вітер злорадно голосить, Пухнастий жбурляючи сніг.

Замерзли річки та калюжі, Лягли під сніги спочивать. Лісочок за літечком тужить І сумно гіллям колива.

Біліють за дахами дахи, Вдягається в килим земля. І сніг, розлітавшись, з розмаху Ляга на сади, на поля.

А поки світанок прилине, Мороза майстерна рука Малює чудові картини — Казкові квітки по шибках.

Зів'яла стомилася осінь. Пожовкла й упала до ніг, А вітер злорадно голосить, Пухнастий жбурляючи сніг.

ДВІ МАТЕРІ

У двоповерховому дитячому будинку, де було більше ста дітей-сиріт, чувся дзвінкий лемент, а часом і плач. Двоє трирічних дітей саме сварилися за якусь іграшку, як з другого поверху, з канцелярії, вийшла Оксана Василівна, завідувачка будинку, з якоюсь жінкою. Незнайомій жінці Юрко відразу сподобався, і вона, оглянувши всіх дітей молодшого віку, знову зупинилась біля Юрка, що стояв біля свого ліжечка й уважно стежив за сваркою двох дітей. Він навіть не помітив, як поруч зупинилась чиясь мама, як він думав про всіх дорослих жінок, і ласкаво заговорила до нього:

— Добрий день, Юрасику! Що ти не пізнаєш своєї мами? — і вона нахилилась до білявого хлопчика, гладячи його по голівці.

Юрко на мить ніби збентежився, глянувши на незнайому жінку, і не знав, що робити. Та його майбутня мама допомогла йому вийти з незручного стану, взявши на руки дворічну синьооку дитину, притиснула до себе й поцілувала. Юрко ніби зрозумів своє щасливе становище, прилип голівкою до теплої шиї своєї мами й заплакав. В його пам'яті за рік, певно, стерся образ своєї справжньої мами, яка одного зимового ранку лишила його в передпокої дитячого будинку, а сама зникла, здавалось, назавжди. Вихователька, що прибігла тоді на розпачливий крик дитини, вибігла відразу надвір, але за матір'ю вже й

слід прочах. У кишені малого знайшли тільки записку, що його звуть Юрком і що народжений він 10-го грудня 1941-го року.

Чи ворухнулась у пам'яті цієї дитини хоч риска спогаду про те, що тоді сталось? А скільки разів він плакав, згадуючи свою зниклу маму, скільки разів уночі, прокинувшись, кликав її до себе, бажаючи маминої ласки й тепла. Але невблаганне життя було черстве до нього, як і до всіх осиротілих покинутих дітей.^

Ця подія зібрала навколо гурт цікавих дітей, що дивились на щасливого Юрка й на чужу тьотю в білій шапочці. Напівголодне життя дітей будинку прифронтового міста ще більше підсилювало туманні згадки про батьків. Багато малят підсвідомо розуміли своє становище і все чекали, що до них прийдуть колись їх мами й заберуть до теплих хат, як уже траплялось з іншими. Тож недаром сироти з такою заздрістю дивились на тих, до кого приходили матері на відвідини або забирали їх додому.

Поволі нова Юркова мама втішила малого, і він, піднісши свої заплакані очі, глянув на неї з докором, як на давно очікуване щастя. У неї в самої в цей час виступили на очах сльози: вона згадала свого п'ятирічного Миколу, що загинув під бомбами.

Щоб не хвилювати дітей, Оксана Василівна щось шепнула Юрковій мамі, і вони разом пішли по східцях нагору, щоб оформити усиновлення дитини.

— Ти ж приходь, Юрку, з мамою до нас у гості, — сказала завідувачка, прощаючись. Вона ще довго дивилась услід, стоячи на ґанку, аж поки вони не зникли за рогом дитячого будинку, оточеного високими тополями.

Осінній вітер крутив по двору жовтаве листя, розвівав Оксані Василівні волосся, лоскотав обличчя. Вона пригадала, як потрапив Юрко

до їхнього будинку, як гірко плакав, уміючи вимовити тільки єдине слово "мама", як захворів узимку, і ледве вирвали його від смер-ти, тоді як багато інших дітей давно опинились на цвинтарі. І в Оксани Василівни ворухнулось материнське почуття... їй зробилось шкода цього білявого розумного хлопчика з синіми очима, в якого й вона вклала багато піклування й уваги. Але вона була одночасно задоволена, що ця чудова дитина буде врятована від тих небезпек, що чекають дітей у напівхолодному будинку з напівголодним харчуванням.

Не минуло й пів року, як Юрко з матір'ю прийшли відвідати дитячий будинок. На ґанку лежав ще талий сніг, шуміли стрункі тополі попід стінами будинку, коли гостей привітно зустріла Оксана Василівна.

— Та тебе, Юрчику, вже й пізнати не можна! — цілуючи малого, вигукувала завідувачка. Потім хотіла взяти його на руки й понести до дітей, але він ухопився за матір і до Оксани Василівни не пішов. Вій був одягнений у новеньке пальто, мав нові черевички й білу шапочку, як і в мами.

— Коли дійшли до будинку, — розповідала Юркова мама, — не хотів іти, трохи не плакав, мабуть, боявся, що знову лишиться тут. Ледве його заспокоїла.

Юрко, справді, весь час був напружений і мовчазний. Тим часом мама вийняла з торбинки пакет солодощів і сказала:

—Це Юрко приніс гостинця своїм приятелям, — а потім звернулась до нього:

— Піди, Юрчику, та роздай дітям. Вони ж тут, мабуть, ніколи не мають солодощів, а ми тут поговоримо з тьотею.

Хлопчик взяв цукерки і ступив кілька кроків до дітей, що збіглися до них, але потім, мов би щось пригадавши, метнувся до матері і схопив її за руку:

— Ідіть і ви, мамо, зі мною, ходімо вдвох, — благав він, не випускаючи руки. Мати зрозуміла його тривогу, і вони пішли разом. Дітей збільшувалось, бо вони саме виходили з їдальні і, побачивши, бігли до нього.

— Юра, Юрочка... — чулись голоси знайомих дітей. Вони розглядали Юрка, ласували цукерками, брали за руки, хотіли хоч торкнутися до того Юрка, що недавно був з ними, а тепер так гарно виглядав і мав навіть цукерки, і заздрили його долі.

Через деякий час Оксана Василівна знову проводила Юрка з мамою, вийшовши аж на подвір'я. Починав падати ріденький сніг. Вони вже хотіли прощатись, як до них наблизилась, якась жінка, простенько вдягнена.

— Чи не ви часом будете завідувачка будинку? — запитала вона, звертаючись до Оксани Василівни. В цей час підбіг Юрко, що одійшов набік, хапаючи сніжинки.

— Мамо, сніжок, дивись! —■ радісно сказав хлопчик, простягуючи свої руки.

— Іди Юрку, будемо вже йти, — сказала мама, беручи хлопчика за руку. Незнайома жінка раптом пильно глянула на Юрка, почувши знайоме ім'я, і ніби прикипіла поглядом до його обличчя. До того ж вона побачила знайомий шрам на його лобі і крикнула, простягаючи руки до дитини:

— Синочку мій, Юрчику, я ж твоя мама...

її голос затремтів, перейшовши майже на шепіт, ніби її горло схопили якісь спазми. Але Юрко злякано припав до своєї нової мами, а його нова мама теж обхопила Юрка обома руками й притиснула до себе, ніби боячись, що його відберуть.

Лапатий сніг тим часом густішав, крутився безліччю метеликів навколо, гойдався під подувами вітру, ніби підкреслюючи свою байдужість до трагедії людей, що стояли поруч на подвір'ї. Він падав на рами вікон, на одяг схвильованих жінок і на жовтаве листя розгойданих тополь.

ПОЇЗД

З ярка в ярок гадюкою Біжить поїзд, постукує, Від станції до станції Гучним гудком вітається.

А дим над ним клубочиться, Вітер війне — поточиться, Розвіється, розмелеться, Понад ланом розстелеться.

Поїзд часом відпочине Та й ізнов у далеч синю Через поле, через ліс Котить гомін від коліс.

А недавньої пори Він був там, де все у кризі, Де гудуть страшні вітри У північному поліссі.

А тепер у край далекий Він подавсь, поніс людей, Ген туди, де сонце, спека. Невгаває цілий день,

Де повисли гострі скелі Над безоднями ярів, Де на дні річки веселі Миють камені старі.

А поїзд все гадюкою Біжить далі, постукує, Від станції до станції Гучним гудком вітається.

ШЕВЧЕНКО СЕРЕД ДІТЕЙ

Не бажаючи замешкати в центрі Києва, Шевченко пішов на Поділ і незабаром опинився на околиці Києва, що звався Приварок.

— Йшов та йшов, — так розповідав Шевченко тій жінці де знайшов мешкання, — бачу хатина стоїть, не то панська, не то мужича, біла-біла, наче сметана, та ще й садочком обросла, а надворі розвішані дитячі сороченята, сушаться та й рукавчатами махають, ніби кличуть мене до себе. От я й зайшов умовитись про ква-тирю й попросити хазяйку погодувати мене в борг.

— Хто ж ви такий? — запитала та господиня.

— Як бачите, чоловік собі! — відповів незнайомий.

Та незважаючи на таку дивну пропозицію — погодувати в борг, господиня все ж прийняла поета на квати-рю. За кілька днів з'ясувалося, хто був тим цікавим кватирантом. З свого боку, Шевченко довідався, що його господиня, була завзятою прихильницею його поезій, а також любила співати українські пісні. Шевченко був захоплений такою знахідкою: скоро став своєю людиною не тільки для дітей господині, а й для неї самої, називаючи її то тіткою, то дядиною. А білоголова дітвора, що наповнювала вулицю, приносила йому найприємнішу розвагу. Діти звали його "дядьком".

— Якось просить квартирант, — розповідає далі сестра тієї дядини, — щоб господиня дозволила няньці Оришці попрати його сорочки й носові хустки, а також, щоб господиня позичила йому десять копійок, "бо дуже треба", — казав Тарас Григорович. Господиня охоче зробила для нього і те, і друге.

Оришка була простою селянською жінкою, ще не зіпсу-тою міським життям. Розбираючи передану їй купу білизни, вона помітила два вузлики на кінчиках хусток.

Розв'язавши їх, вона знайшла в одному 25 карбованців грошей, а в другому три карбованці. Але вона не привласнила того скарбу, що становив більше, як її річний заробіток, вона щиро сказала господині про свою знахідку. Тарас Григорович не стільки зрадів тим забутим грошам, скільки здивувався незвичайній чесноті Оришки, що на ті гроші могла придбати собі багато всякого одягу.

Після цього "дядина" запропонувала йому переглянути все його майно, що вміщалося в невеличкій валізі, і знайшла за обгортками книжок ще 15 карбованців. Та цими грішми не захотів Шевченко платити за мешкання ні однієї копійки: "бо то., — казав він, — якісь дурні гроші, коли я зовсім забув про них, а дурному дурна й дорога!"

На ці гроші, дочекавшись неділі, він вирішив накупити дітям гостинців. Дітей набігло з півсотні. Тим часом Тарас Григорович вирушив на базар і накупив стільки ласощів, що ледве доніс до кватири. Подвір'я посипали свіжою травою, діти качалися й перекидалися, їхні веселі голоси линули далеко навколо. Але цим справа не закінчилась: по обіді перекупка привезла ще цілий віз яблук, груш, пряників та бубликів. Це друге вгощання відбулося вже за містом, на прилеглому до Приварку вигоні, куди господиня, боячись за цілість свого садка, випровадила галасливу ватагу разом із своїм квартирантом. А Тарас Шевченко був сам не свій: бігав, метушився, сміявся, жартував. Дорослі люди дивилися збоку на це й дивувалися.

Під час свого квартирування на Приварку Шевченко завжди вставав не пізніше 4-х годин ранку, щоб послухати, як пташки щебечуть... Молився й умивався він надворі, витлгши власноручно із глибочезного колодязя відро "погожої" води. Любив борщ, затовщений салом і заправлений пшоном, гречані вареники й галушки. По обіді він ішов у садок, лягав під яблунею й голосно скликав дітей на розмову.

"Кого люблять діти, — казав він, — той, значить, ще не зовсім поганий чоловік". Як тільки Тараса Григоровича починав перемагати сон, діти, за умовою, мусіли тихенько його залишати. "Тікаймо, — казали вони. — бо дядько вже хропе" — і розбігались.

Коло 10-го серпня 1859-го року Шевченко одержав давно очікувані гроші й до дрібниць точно розрахувався з господинею, не забувши жодної послуги, поверх умови, щедро обдарував наймичок, а особливо Оришку, що не втаїла грошей. Напередодні виїзду він приніс господині та її дітям 15 фунтів солодощів, "Щоб вони їли та не кашляли", — казав він жартома. Із слізьми проводили мешканці Приварку любого Кобзаря. Навіть байдужа до всього куховарка Федора й та засумувала: "Наче каміння навалилось на серце, як поїхав дядько", — казала вона, а господиня дому перебування поета в них порівнювала з ясним променем сонця.

Взагалі Тарас Шевченко був дуже доброю людиною, він любив не тільки дітей: пестлива ніжність поширювалась у Шевченка навіть на тварин: не раз обороняв він кошенят від недобрих хлопчаків, а пташок, прив'язаних на мотузку, іноді купував у дітей і випускав на волю.

ЯК ШЕВЧЕНКО ПОЛЮВАВ НА ТИГРА

Цікавим і майже невідомим випадком у житті Тараса Шевченка є його участь у полюванні на тигра у 1848-му році, коли він був на засланні. Це було над річкою Сир-Дар'єю, за 70 кілометрів від Каспійського моря, де наш поет саме перебував в укріпленні Раїм.

Ця місцевість, загарбана Росією, в ті часи була ще мало відомою, а сама річка була ніби кордоном: по той бік кочували киргизи-^каракалпаки, найвойовничі-ше киргизьке плем'я, а по цей бік були розкинуті російські укріплення, а вздовж річки тяглися скрізь болота, порослі величезним, у шість метрів заввишки, очеретом, у непрохідних

хащах якого знаходили притулок безліч різного водяного птаства, а також дикі кабани, тигри, гадюки тощо.

З цього Раїмського укріплення Шевченко не раз відпливав в експедицію до Аральського моря. Для Шевченка це місце заслання було значно кращим за інші: за півтора року перебування в експедиції та в кріпості він написав кілька десятків поезій та намалював багато картин.

Але про цей період у житті Т. Шевченка збереглося тільки два спогади військовиків тієї залоги, звідки й довідуємось про обставини того життя.

Та хоч ця місцевість була віддалена від баз постачання й оточена неозорими сипучими пісками, з харчами там було для всієї залоги дуже добре. Солдати цілими командами ходили на полювання, набиваючи таку кількість диких кабанів, качок і фазанів, що цього було досить для харчування. Навесні яйця диких птахів привозили до укріплення возами.

Проте, як бачимо з спогадів, Шевченко не любив полювати, і був лише один випадок, коли наш поет брав активну участь у полюванні на тигра.

Почалося з того, що один тигр почав учащати до стійбища мирних киргизів, що складалося приблизно з 40 невеликих возів з напнутими халабудами, що по-киргизькому звуться юламейки. І цей тигр майже кожної ночі забирав, то верблюда, то верблюденя, то вівцю. Киргизи кілька разів міняли місце, переїжджаючи далі від цієї небезпеки, але хижак знаходив їх і там. Зрештою, він так знахабнів, що, не боячись людей і з'ївши верблюденя, спокійнісінько розлягався тут на нічліг. До речі, киргизьке стійбище або табір розміщується завжди так, що їхні юламейки стоять колом, лишаючи посередині вільне місце для худоби.

Виспавшись на киргизькому подвір'ї, тигр ліниво потягувався й повільною ходою, ні на кого не дивлячись, ішов на день в очерети, а на ніч знову повертався до стійбища.

Та доки він брав верблюдів та овець, киргизи особливо не хвилювалися. Але скоро непроханий гість почав хапати дітей. Тільки було яке дурне киргизеня в пізній час висуне свого носа, тигр зразу ж і схопить його. Цього було вже забагато, і киргизи зібрали раду, де вирішили забити знахабнілого гостя. Киргизи добре знайо-

мі з лазурями й силою тигра, а тому запросили ще й сусідів. Зібралося їх чоловік сто. Оскільки влада забороняла їм тримати рушниці, то вони озброїлись списами, шаблями та луками. Засівши поза своїми юламейками, вони чекали. Незабаром прийшов і тигр.

На команду керівників, всі вихопилися й посунули на здивованого і страшного хижака. Тигр випростався, вигнув спину й чекав. Киргизи підступали ближче й ближче, виставивши поперед себе ціле коло списів. Нарешті, тигр скочив і почався бій, який закінчився тим, що тигр утік, правда, весь у ранах, але на місці бою залишилося вісім забитих киргизів та ще з двадцять страшно покалічених, понівечених, з відірваними руками, перебитими ногами, пошматованими грудьми.

Двадцятеро з них були відвезені до укріплення на догляд військових лікарів, звідки небагато повернулося назад.

Боялися тигрів і солдати, бо зброя в ті часи була дуже недосконалою. Тим часом чотири козаки-мисливці з укріплення забили величезного дикого кабана (вепра). Його сяк-так витягли спільними силами з очеретів і кинули на березі, збираючись наступного дня вранці приїхати возом. Та до ранку половину двадцятипудового*) кабана хтось з'їв. На раді, що зібралася з цього приводу, вирішили залишити кабана на місці, спрямувавши на нього кілька укріплених рушниць.

Так і зробили: на спеціяльних підставках закріпили рушниці, а від кабана до курків рушниць протягли мотузки. Отже, як тільки звір зачепить мотузок, або смикне, або потягне кабана, то рушниці вистрелять. В цих прилаштовуваннях, як бачимо з спогадів, Тарас Шевченко брав найактивнішу участь. Наступного ранку, коли прийшли, то всі рушниці були розряджені, а поблизу кабана побачили калюжі крови, а криваві сліди вели до піщаних горбів у глиб степу.

Зрозуміло, що когось було тяжко поранено. Проте тільки увечорі гурт сміливців зважився піти по слідах крови. Тигра знайшли неживим майже за кілометр від місця засідки, у ньому було шість куль. Шкура цього царя очеретів, не враховуючи хвоста, сягала чотирьох

*)Пуд: 16 кілограмів. 108

аршин, тобто два з половиною метри.

Правдоподібність цієї події бачимо і з того, що серед малюнків Шевченка знаходимо також і зображення тигра.

РІЗДВЯНИЙ ПОДАРУНОК

Було ще зовсім рано, коли рипнули двері й до кімнати зайшли два засніжені вояки. Один з них тримав щось закутане в ковдру. Старенька санітарка побачила їх і, розпитавши, покликала чергового лікаря.

Високий, сивий, в окулярах, він вийшов до військових. Вони тим часом розкутували замотану в дві ковдри дитину з перев'язаною ногою. Дівчинка, яку звали Галя, після безсонної ночі та довгого плачу міцно заснула в авті, а тепер прокинулась і почала знову плакати.

Виявилось, що ворожі літаки скинули кілька бомб на сільські хати й побили та покалічили мирних селян. За кілька хвилин після цього їхали

українські вояки й узяли цю дитину, що поранена гірко плакала біля своєї мертвої матері.

Попрощавшись і цокнувши закаблуками, військові зникли за дверима лікарні. Надворі сипало сніжним порохом і починало мести.

Лікар оглянув дитину і, перев'язавши рани, наказав віднести її до палати. Галя лежала бліда й виснажена. Та час непомітно минав, рани гоїлись. Але дні для Галі здавались довгими й такими ж білими, як і стіни кімнати. Вона щоранку підводилась на ліжку й чекала сніданку. Дівчина часто спостерігала, як інших хворих відвідували родичі й знайомі, що приносили їжу, ласощі або передавали через санітарку. І чотирирічна Галя іноді питала стареньку санітарку: "А мені бабусю, нічого не передавали?"

Та хто її міг відвідати чи передати ? Мати померла перед її очима, а батько був десь на війні. Сусіди ж навіть не знали, де перебуває дитина.

Бабусі-санітарці шкода було маленької сирітки, і вона сама приносила Галі з дому солоний огірок та шматок хліба, при тому казала:

— Галю, а тобі передача є!

— Мені передача?! — радісно і здивовано, підносячи рученята, питала вона. — Хто ж це мені передав? — А через хвилину, глянувши на огірок з хлібом, додавала:

— Це, бабусю, мабуть, ви самі принесли?

— Е, ні, це передача від когось, — не признавалась санітарка. І Галя рада була, що й її хтось не забув.

Ходити їй покищо заборонялось, і вона цілими днями сиділа на ліжку та бавилась найпростішими іграшками. Найбільше серед них було маленьких пляшечок з-під ліків та картонових коробочок.

Галя поволі зробилась балакучою й цікавою до всього, а особливо любила, коли хтось із хворих читав їй або розповідав казочки. Вона любила й сама розповідати. А коли хтось у розмові згадав, що її маму забито, вона, поважно зморщивши чоло, поправляла:

— Ні, тіточко, мами не вбито, її поранило, і вона сама померла.

Час швидко минав, десь гримали гармати. Злиденні харчі в лікарні не кращали, але обличчя дитини ніби стало здоровішим. Проте всі дні для Галі були однакові, схожі один на другий. Так непомітно прийшли й Різдвяні Овята. І, хоч десь поблизу, точилась жорстока війна, в лікарні було скрізь прибрано по-святковому. До багатьох хворих приходили знайомі, щось приносили з їжі, розповідали про жахи війни. Тільки до Галі ніхто не приходив, і вона із заздрістю поглядала на тих щасливих, кого хтось відвідував.

Але несподівано на саме Різдво про Галю всі в лікарні заговорили. Після півдня, ледве встигли пообідати, як розчинилися до лікарні двері і в коридорі з'явились ті самі два військові. Вони впізнали відразу бабусю-са-нітарку, і, привітавшись, один з них запитав:

— Наша знайома, яку ми привезли колись, ще тут?

— Санітарка спочатку не зрозуміла, про яку знайому вони питають, а потім, усміхнувшись, сказала:

— Це ви, мабуть, про Галю питаєте?

— Так-так, про Галю! — радісно відповіли обидва разом.

Поскидавши свої засніжені шинелі й накинувши білі халати, які їм винесла санітарка, вони зайшли до дитини:

—■ Це, Галю, до тебе гості, — сказала з радістю бабуся, показуючи на військових.

Дівчинка спочатку зніяковіла з несподіванки, взяла кінчик пальця в рот, не знаючи, що їй належить робити, і дивилась на них своїми великими синенькими очима. Бо вже минув місяць, як вони її привезли, і вона про них майже забула. Та коли побачила, як, розгорнена з паперу, перед нею стала зовсім маленька ялинка з прикрасами, а до її рук попали ще й два пакуночки з ласощами, обережно взяла й мовчки, мов зачарована, дивилась то на ялинку, то на пакуночки, то на несподіваних гостей, і, здавалось, не вірила, що це, нарешті, і їй принесли гостинців і прийшли відвідати.

— Христос родився! — привіталися до неї військовики, а вона вже з цікавістю розкривала пакуночок з цукерками, які під час війни були великою несподіванкою. Санітарка тим часом розповіла їм, що хвора вже поправляється, що рани майже загоїлись, і вони, вдоволені цим, побувши хвилин з десять і поцілувавши на прощання сирітку, пішли геть.

— Тепер у тебе, Галю, передача, гостинці, кращі, ніж у нас, — казали їй сусіди по кімнаті, — коли пішли несподівані гості.

Незабаром поприходили до неї глянути на чудову ялинку кілька дітей з інших палат. А вона, рада й усміхнена, всім давала по цукерці й розповідала, хто це їй приніс.

Увечорі, зайшовши до палати, де була Галя, бабуся-санітарка розсміялась: на ліжку сиділа Галя, розіклавши свої солодощі в кольорових папірцях, і їла огірок з цукеркою.

— Ви смієтесь, бабусю, — казала вона вдоволено, — а воно таке добре, таке добре!

Всі сміялися з Галиних витівок.

Вільям Сароян

ҐРУНТ ПІД НОГАМИ

(Вільний переклад Дм. Чуба)

Моя кохана бабуся, Боже її благослови, вважає, що всі люди мусять працювати.

— Мусиш навчитися робити щось корисне для людини: щось із глини, з матеріялу, з дерева чи з металу. Молодій людині не можна не знати якогось ремесла. Чи є, справді, щось, що ти вмієш робити? Чи вмієш зробити хоч звичайний стіл, стілець або миску, килим чи горнятко на каву? Чи вмієш ти взагалі щось зробити?

І моя бабуся подивилася на мене допитливим оком. А потім розповіла мені таку пригоду:

—Якось був у Персії король, — сказала бабуся, — який мав сина. Той син полюбив доньку вівчаря. Королевич пішов до свого батька й сказав:

— Мій пане й господарю! Я кохаю вівчареву доньку й хочу одружитися з нею.

На це король йому відповів:

— Я король. Як би то виглядало, якби я був одружений з вівчаревою донькою? А ти ж мій син. Коли я помру, то ти будеш королем.

— Мій пане й господарю, я того не знаю, але я кохаю цю дівчину й хочу зробити її королевою.

Король з того побачив, що Господь благословив кохання його сина до дівчини, і відпвів:

— Пошли до неї посланця.

Королівський посланець пішов до дівчини й повідомив її, що королевич її кохає й хоче з нею одружитися. А дівчина запитала:

— Чи він уміє працювати?

— Як? — здивувався посланець. — Він син короля й може не працювати!

А дівчина на це каже йому:

— Він мусить навчитися щось робити!

З тим посланець і вернувся до королівських палат.

— Вівчарева донька хоче, щоб ти навчився якогось ремесла. Чи й тепер ще хочеш мати її за дружину? — запитав король королевича.

— Так. Я навчуся плести мати з соломи.

І королевич став учитися плести мати з різними взорами. За три дні він сплів три мати. Знову послали до дівчини, щоб їй показати ті мати. >

Дівчина прийшла з посланцем до королівських палат і одружилася з королевичем.

— Одного разу, — розповідала далі моя бабуся, — пішов королевич вулицями міста, зайшов до корчми й сів до столу. В тій корчмі господарями були злодії. Вони схопили королевича й замкнули його у великій темній кімнаті, де вже було багато знаних у місті людей. Багатьом із них загрожувала смерть. На щастя королевича, злодії не знали, хто він. Коли вони спитали королевича, хто він, то той відповів: "Я роблю мати і продаю їх за великі гроші". Злодії принесли йому соломи й наказали робити з неї мати. За три дні королевич сплів три мати і сказав злодіям: "Занесіть ці мати до королівських палат. Там вам заплатять по сто двадцять золотих за кожну".

Злодії так і зробили. Коли король поглянув на мати, він пізнав, що то робота його сина, що кілька днів тому десь зник. А дружина королевича, що пильно роздивилася мати, помітила, що на матах виплетено взорами, де королевич тепер е.

Тоді король послав своє військо до корчми, де злодії тримали королевича. Вояки визволили всіх, хто був там замкнений, і побили злодіїв.

Королевич повернувся додому. Він низько схилився перед своєю дружиною й поцілував їй ноги.

— Моя кохана, — сказав він, — дякую тобі, що я лишився живий!

— От бачиш, — сказала моя бабуся, — навіщо кожна людина мусить навчитись якогось ремесла!